

Panel: Seçimden Sonra Türkiye Ekonomisi

Bu panelde, İzmir Ekonomi Üniversitesinden Prof. Dr. Ayla Oğuş Binatlı oturum başkanı olarak, Bilgi Üniversitesinden Prof. Dr. Asaf Savaş Akat, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesinden Prof. Dr. Serdar Sayan, İktisat Toplum Dergisi editörü Prof. Dr. Ömer Faruk Çolak ve İzmir Ekonomi Üniversitesinden Prof. Dr. Oğuz Esen konuşmacı olarak katılım sağladılar.

■ **AYLA OĞUŞ BİNATLI:** Değerli öğrenciler sevgili meslektaşlarım, seçim sonrası Türkiye ekonomisi isimli panelimize hoş geldiniz. Biliyorsunuz çok çalkantılı bir ekonomik süreçte bir seçime girdik. Alınan çeşitli ekonomik kararların ekonomik sorunlara çözüm olarak değil de seçime odaklı olduğu çokça tartışıldı. Ekonomimizin bazı sorunları olduğu, bunları kısa vadeli önlemlerle değil de kalıcı çözümler hatta yapısal reformlarla ancak düzeltebileceğimiz her kesimden uzman tarafından dile getiriliyor. Her ne kadar seçim süreci tam olarak son bulmamış olsa da bundan sonra neler olacağını tartışmanın zamanı geldi. Bundan sonra ekonomi de bir takım çalkantılar devam

edecek, ancak artık daha kalıcı şeyler yapılması gerekecek. Bundan sonra neler bekliyoruz? Bunları tartışmak üzere bugün buradayız. Dört değerli konuşmacımız var. Bilgi üniversitesinden Prof. Dr. Asaf Savaş Akat, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesinden Prof. Dr. Serdar Sayan, İktisat Toplum Dergisi editörü Prof. Dr. Ömer Faruk Çolak ve üniversitemizden Prof. Dr. Oğuz Esen. Konuşmalarımıza 15 dakikayı aşmamak kaydıyla bu sırayla söz vereceğim. Bugün burada konuşulanlar İktisat ve Toplum Dergisi'nin Nisan sayısında yayınlanacak. 102. Sayısı olacak bu İktisat ve Toplum Dergisi'nin. İktisat ve Toplum Dergisi 2010 yılında hayata başladı ve

çok kısa bir süre içerisinde de Türkiye’deki en saygın ekonomi yayınları arasında yerini aldı. Öğrencilerimize ve meslektaşlarıma bu dergi-yi takip etmelerini öneriyorum. Şimdi seçim sonrası ekonomi ne olacak sorusunu ilk olarak Asaf Savaş hocaya soralım.

- **ASAF SAVAŞ AKAT:** Öncelikle İzmir Ekonomi Üniversitesine teşekkür ediyorum. Pek İstanbul dışına çıkmıyorum ama buradan talep gelince hayır diyemezdim. Panele öğrenci katılımının yüksek olmasına da sevindiğimi ifade edeyim. Gençlerin varlığı benim için daima ek bir motivasyondur.

Zaten bir süredir Türkiye’de ekonomik krizi konuşuyoruz. Bu toplantıda seçim sonrası gelişmeleri konuşmayı planlamıştık. Erken davranmışız, evdeki hesap çarşıya uymadı. Sonuç genellikle 2–3 günde çıkar. Bu kez de çıktı aslında ama nüfusun % 20’sini, ekonominin % 30-40’ını temsil eden – Hollanda kadar – İstanbul’da seçim bir türlü bitmedi. Dolayısı ile seçim sonuçlarında önemli bir belirsizlik hala hüküm sürüyor. Ekonomiyi etkiler mi? Sonuca bağlı; ama bizi burada etkilediği kesin. İstanbul’da seçimin ortada kalması – çabuk çözülmesini temenni ederim – bugün iktisat politikası açısından ek bir belirsizlik yaratıyor. Neticede tedbirli davranıp daha genel konuşmak zorunda kalıyoruz.

Krizin Kökenleri

Türkiye ekonomisinin bir süredir çok sancılı bir dönemden geçtiğini sağır sultan bile duydu. Ekonomiyi yakından izleyenler, işin eninde sonunda üç aşağı beş yukarı buraya gelmesini bekliyordu. İktisatçılar “sürdürülemez” kavramını sever; “bu iş böyle gitmez” demektir. Girilen yol yanlıştı; eninde sonunda o yoldan çıkmak, başka bir yola sapmak gerekiyordu. Bunu saptamak kolaydır; sürdürülemez bir süreci nispeten kolay tanırız. Zor olan tarihini koymaktır. Yol ayırımı ne zaman kaçınılmaz hale gelecek? Sürecin “sürdürülemez” olduğunun kavranması, hemen o gün, ya da kısa ve öngörülebilir bir sürede bir yol ayırımının gerçekleşeceği anlamına gelmiyor. Türkiye’den ve başka ülkelerin deneyiminden biliniyor.

“Bu böyle yürümez, bu yıl mutlaka patlar” deniyor, ama iki-üç yıl pekâlâ devam edebiliyor. Ekonomi dev bir gemiye benzer. Türkiye’de 80 milyon nüfus, 30 milyon çalışan var. Ani hareket ve manevralara çok uygun değildir; daima sürprizlere açık olmak gerekiyor.

Türkiye neyi sürdüremezdi? Sanırım öğrenciler dâhil, herkes cevabı biliyor. Son 15 yılda yavaş yavaş oluşan ve giderek derinleşen bir sorun var. Türkiye ürettiğinden fazla harcayan bir ekonomi oldu. Burada üretimin yetersizliğinden söz etmek olayı anlamamaktır. Tersine, son 15 yılda üretimde hatırı sayılır bir artış var; bu dönemde milli gelirin ortalama büyüme hızında bir yavaşlama görülüyor. Sorun öbür tarafta, yani harcamaların üretimden daha hızlı artmasının bir türlü engellenememesinde yatıyor. Bir aile, bir şirket gelirinden fazla nasıl harcar? Cevabı basittir; ister aile ister şirket, borçlanarak ve/veya varlık satarak gelirinin üzerinde harcama yapabilir. Ülkeler için de aynen böyledir. Üretimin üzerinde yapılan harcama yurt dışı varlık-yükümlülük bilançosunu bozar. Uluslararası Net Yatırım Pozisyonu deniyor; TCMB yayınlıyor. Net dış yükümlülüklerin GSYH’ye oranı yükselmeye başlar. Bir süre böyle gider. Bazen bu süre uzun da olur. Koşullarına ve ayrıntısına burada girecek zamanım yok.

Dış Açığın Anlamı

Neyse, üretim-harcama farkı dış açıktaki somutlaşır. İktisat politikası açısından “dış dengesizlik” daha anlamlı bir kavramdır. Türkiye’de dış dengesizliğin planlı, programlı olduğu yönünde görüşler güçlüdür. İlle öyle olması gerekmez. Dış dengesizliğin oluşması için iktisat politikasını yapanların, yani temel kararları verenlerin bunu istemiş, hedeflemiş olması gerekli değildir. İnsanların, örneğin özel hayatlarında, sık başına gelir. Bir şeye ulaşmak için doğru işleri yaptığınızı zannedersiniz ama öngöremediğiniz bir takım gelişmeler sonucu kendinizi çok farklı bir yerde bulursunuz. Sosyal bilimciler “hedeflenmeyen sonuçlar kanunu” (law of unintended consequences) der. Türkiye’nin dış açık hikâyesi biraz öyledir. 2002 sonrasında, özellikle ilk

yıllarda uygulanan makro politikaların amacı ciddi bir dış dengesizlik değildi; tersine, bunların dengesizlikleri azaltacağı düşünülüyordu. Ne oldu? Meğer politikalar yanlışmış. Önce TL hızla değer kazandı, ardından dış açık patladı. O dönemde çok uyardık ama sesimizi duyuramadık.

Dış dengesizlik kavramı bu analizde önemli bir yere sahip olduğuna göre, kavramın açılması gerekiyor. Türkiye’de yaygın bir yaklaşım, olayın yapısal nedenlerden kaynaklandığıdır. “Dış açık yapısaldır” sözünü mutlaka sizler de duymuşsunuzdur. Burada yapısal sözcüğünün tam anlamı ile neyi özetlediği belirsizdir. Hukuk, demokrasi, insan hakları gibi siyasi, eğitim gibi idari-toplumsal kurumsal unsurlar öne çıkartılır. Uzun ve ayrıntılı bir tartışma için zamanımız yok. Anlamsızlığına işaret etmek için dünyadan somut örneklerle yetineceğim. Hipoteze göre, ABD’nin dış açık, Çin’in ise dış fazla vermesi söz konusu kurumların Çin’de ABD’ye kıyasla daha güçlü olduğu anlamına geliyor. Gerçek tam tersidir. Keza, kurumsal özellikleri açısından çok benzeyen iki AB ülkesinden Fransa’nın dış açık Almanya’nın ise dış fazla vermesine ne diyeceğiz. Lafı uzatmıyorum. Dış dengesizlik, tanımı gereği bir makro dengesizliktir; uygulanan makro politikaların sonucudur. Dolayısı ile çözümü de makro politikaların değiştirilmesinden geçer.

Nitekim iktisatçılar dış açığın anlaşılmasında önce toplam üretim ve toplam harcama arasındaki makro dengeye bakarlar. Makro iktisat derslerinin temelini oluşturan milli gelir denklemlerini hatırlayın. İç yatırım hacmi iç tasarruf hacminden fazla ise, tanım gereği dış açık oluşur. Yani iç tasarruf yetersizliği ve dış açık aynı şeydir, özdeştir. Ancak tasarrufun kendisi gelirden tüketimin düşülmesi ile hesaplanır. Aynı mantık, dış açıkla fazla tüketimin özdeşliğine işaret eder. Burası sessiz geçiştirilir. Eminim, “Türkiye gibi iç tasarrufları hızlı büyüme için yetersiz kalan ülkeler” diye başlayan cümlelere aşinasınız. Buna karşılık “Türkiye gibi kaynaklarını yatırım yerine tüketime yönelten ülkeler” diye başlayan cümlelere ender rastlanır.

Öte yanda, dış dengesizliğin üretimin yapısı ve bileşimi üzerindeki etkileri vardır. Buna hiç değinilmez. Ürettiğinden fazla harcamak sadece bir gelir-harcama dengesizliği değildir. Üretimin yapısında da eş değer bir dengesizliğe tekabül eder. Yani dış açığa simetrik bir üretim dengesizliği oluşur. Zaten tanım gereği üretim ve harcama birbirinin iz düşümüdür. Bu analiz için üretim iki ana kesime ayrıştırılır. Bir: dış ticarete konu mal-hizmet sektörü (tradables). Gövdesini imalat sanayi oluşturur. Türkiye için turizm eklenebilir. İki: dış ticarete konu olmayan mal-hizmet sektörü (non-tradables). İnşaat, ticaret ve hizmetlerden oluşur. Dış açığın bu perspektiften tanımlanması kritiktir: imalat sanayinin görece güdük kaldığı, buna karşılık inşaat, perakende ve hizmet sektörlerinin görece şiştiği bir üretim yapısının oluştuğunu gösterir. Dolayısı ile dış dengesizliğin düzeltilmesi hem harcama kalemlerinde hem de üretimin yapısında bir dönüşüm gerektirir. Somutta, sanayi kesiminin milli gelirden hızlı, inşaat-hizmet kesimlerinin milli gelirden yavaş büyümesi demektir. “Non-tradable” kesimlerdeki gelir şişmesi bu şekilde telafi edilir. Ayrıntılara girmiyorum; bu önemli boyuta işaret etmekle yetiniyorum.

Düzeltilme Piyasaya Kalınca

Tekrar Türkiye’nin yakın geçmişine dönelim. 2011’e gelindiğinde ekonomi yönetimi de olayın vahim sonuçlara yol açabileceğini kavramaya başlamıştı. Dış dengesizliği düzeltmeyi amaçlayan bir dizi iktisat politikası devreye sokuldu. Ekonomi yönetimi bu sürece “talebin dengelenmesi” adını vermişti; şimdi unutuldu. Piyasa “yumuşak iniş”, ben “intizamlı düzeltme” diyordum. Yeni politikalar bir süre ihracatın milli gelirden daha hızlı, iç talebin ise milli gelirden daha yavaş artmasını hedefliyordu. Böylece ekonomi büyümeye devam ederken dış açığın milli gelire oranı yavaş yavaş küçülecek, yani dış dengesizliğin giderilmesi zamanla yayılacaktı. Bu amaçla TL’de değer kaybına izin verilerek gelecekte ani bir kur şoku ile ekonominin kazık fren yapması ihtimaline karşı da tedbir alınıyordu.

■ Grafik 1: Aylık Cari İşlemler Dengesi (milyar \$)

Bu politika 2015'e kadar nispeten başarılı şekilde uygulandı. Büyümede ve enflasyonda fazla sorun çıkmadan cari işlemler açığının milli gelire oranı 2011'de % 9'dan 2015'de % 3,8'e geriledi. Fakat o tarihten itibaren siyasi konjonktürde farklı bir kokuş belirdi. Yakın geçmişin olaylarını siz de birinci elden yaşadınız: 15 Temmuz darbesi, anayasa referandumu, başkanlık seçimi, turizmi vuran terör olayları, yerel seçim vs. Bu çerçevede, iç talebin canlı tutulması tekrar iktisat politikalarının esas önceliği olunca, dış açığın hızla artmaya başlaması kaçınılmazdı. İç talepteki büyümenin tetiklediği ithalat artışı ihracat ve turizm gelirlerindeki artışın çok üzerine çıkınca, cari işlemler açığının milli gelire oranı 2017'de % 5,6'ya, Haziran 2018'de % 7,3'a tırmandı. 2018 yazında yaşananları bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor.

Kriz nedir? Cevap aslında karmaşık ve zor değildir. Önce şu ya da bu nedenle ekonomide ciddi bir makro dengesizlik oluşur. İktisat politikası sorumluları bu dengesizliği kontrollü (yumuşak, intizamlı) şekilde düzelterek tedbirleri devreye sokmazlar, sokamazlar. Dengesizlik büyür. Bir süre sonra finans piyasaları bu hikâyenin sonunu kötü biteceğini düşünmeye başlar. Burada "piyasa" sözcüğü sizi korkutmasın. Sadece Londra'daki profesyonel "trader" sınıfını değil, sürece taraf olan tüm ekonomik aktörleri kapsıyor. Sokaktaki adam, öğrencilerin anne-babaları, iş âlemi, vs. onlar da piyasanın

önemli unsurlarıdır. Onlar bu iş karakolda biter diye korktuğu anda film kopar. Ekonomi yönetiminin zamanında ve tedricen yapmadığı düzeltmeyi piyasa çok kısa sürede, bazen bir ya da birkaç günde, üstelik çok sert ve hoyratça gerçekleştirir. Sorunun kökeninde dış dengesizlik yatıyorsa, sert çalkantı döviz kurunda yaşanır. Bu süreci 1994 ve 2001'den biliyoruz; 2018 de onların bir benzeridir.

Tekrar vurgulayalım. Giderek büyüyen bir dış dengesizlik var.

Ama iktisat politikaları düzeltici tedbirleri almaya yanaşmıyor. Bir süre böyle gitse bile eninde sonunda piyasa sözcüğü ile özetlediğimiz ekonomik aktörler devreye girip düzeltmeyi gerçekleştiriyor. Sert bir çalkantı sonucu dengesizlik fiilen bitiyor. Türkiye'de olan aynen budur. Rahip Branson'un rolü ikincildir; figüranlıktır. Teşbihte hata olmaz; uzun süredir yağmur yağmamış, çayır kupkuru, Branson olmazsa başka bir kıvılcım yangını çıkartır. 2001 krizi MGK'de anayasa kitapçığı atıldığı için mi çıkmıştı?

Dış Açık Kapandı Ama...

Şimdi sayılara dönelim. Temmuz 2018 öncesinde aylık cari işlemler açığı aylık (ortalama) 4,6 milyar dolar düzeyinde seyrediyordu; Ağustos'tan itibaren cari işlemler dengesi aniden aylık (ortalama) 0,8 milyar dolar fazlaya geçti. Daha çarpıcı bir karşılaştırma yapalım. Ağustos 2017- Şubat 2018 dönemi cari işlemler açığı 33 milyar dolardır; Ağustos 2018 – Şubat 2019 döneminde ise cari işlemler hesabında 4,7 milyar dolar fazla oluştu. Etkileyici bir sayıdır: Ağustos 2018 kur şokundan sonraki 7 ayda dış dengede 37,7 milyar dolarlık bir düzeltme gerçekleştirdi. Perşembenin gelişti Çarşambadan belli olur; mevcut eğilimler yaz başında yıllık cari işlemler dengesinin 2002'den bu yana ilk kez fazlaya döneceğini gösteriyor. Yani fiilen Türkiye'nin bir dış açık sorunu kalmamıştır.

Şunu öğreniyoruz: dış açık sorunu bir ay içinde çözülebiliyormuş! Evet ama... Ne pahasına? Dış dengesizlikte iyileşme, en az onun kadar, belki ondan da önemli başka dengesizlikler pahasına gerçekleşiyor. İki kritik önemdedir: büyüme-işsizlik ve enflasyon. Dış açığın yerini dış fazlanın alması bir yandan büyümenin küçülmeye dönüşmesi sonucu işsizlikte yaşanan patlama, aynı anda enflasyonun %20'lere tırmanmasına neden olmuştur. Yönetimin seçim korkusu ile Ağustos'tan bu yana, yalap şalap, göz boyayıcı, bir takım kozmetik tedbirlerle iki deliğe de yama yapıştırma çabaları beyhudedir, sonuçsuz kalmaya mahkûmdur; nitekim derde deva olmamıştır.

Enflasyon cephesinde, yıllık TÜFE artışı %20 civarında takıldı kaldı. Enflasyon beklentilerinde ve fiyatlamada davranışlarda iyileşme yönünde en küçük işaret yok. Daha fazla ayrıntısına girmeyeceğim. Reel ekonomiye dönelim. Ticaret Bakanlığı Mart dış ticaret sayılarını yeni açıkladı: ithalatta çöküşün Mart'ta da devam etmesi dış ticaret açığında geçen yıla kıyasla 5 milyar dolar daralmaya neden olmuş. İç talep yetersizliğinin Mart'a da uzadığını net şekilde gösteriyor. Haziran'da ilk çeyrek milli gelir verileri açıklandığında hem geçen yılın ilk çeyreğine, hem bir önceki çeyreğe göre büyüme eksi çıkacaktır. Üretimde küçülmenin sürmesi işsizlikte tarihi rekor düzeylere zıplayacağını garantisidir. İşsizliğin modern kapitalist ekonomilerin siyaseten en kırılgan yanını, âdeta Aşil'in topuğunu oluşturduğunu özellikle vurgulamak istiyorum.

Özel Kesimin Bilanço Sorunları

Nisan 2019 başında görünen manzara budur. TL'nin sert değer kaybı dış dengesizliği düzeltirken aynı anda hem fiyatlar üzerinde ciddi maliyet baskısı yaratıyor, hem de reel gelirleri düşürerek iç talebi, oradan iç piyasaya yönelik üretimi kısıyor ve işsizlikte sert yükselişe yol açıyor. Tam bu noktada devreye finans kesiminin kırılganlığı giriyor. Burada 2019'un geçmişle kritik bir farkı öne çıkıyor. Eskiden - 1994 ve 2001 - kriz öncesinde dış

dengesizliğin bilanço etkisi kamu kesiminde yoğunlaşmıştı. Başka türlü söylersek, dış açık verebilmek için gerekli dış finansman kamunun dış borçlanması ile sağlandığı ölçüde kur riskleri Hazine'de birikirdi. Hâlbuki son 15 yılda kamunun net dış borçlanması çok sınırlı kaldı. Bu dönemde oluşan ek dış borcun âdeta tümünü reel kesim ve finans kesimi üstlendi. Böylece kur riski de tümü ile reel kesim ve finans kesiminde birikti. Yani TL'de hızlı değer kaybı özel kesim bilançolarının bozulması ile sonuçlandı.

Ne oluyor? Bilançosunda kur riski taşıyan iç pazar için üretim yapan şirketler aynı anda satışlarının da düşmesi ile iki yandan sıkışıyor. Reel kesimde iflas ve konkordato sayısında belirgin yükselme bankacılığın zaten kur nedeni ile kırılganlığı artmış bilançolarını büsbütün bozuyor. Bankalar kredi vermeyi kesince iç talep daha da geriliyor ve süreç tam bir felaket sarmalına dönüşüyor. Ağustos sonrasında finans kesiminin hükümetten taleplerinin öncelikle batık kredilere ve diğer bilanço sorunlarına çözüm bulunması üzerinde odaklanmasının gerisinde yatan budur.

İktisat Politikası Açmazları

Bu durumun içerdiği iktisat politikası açmazları da gayet açık ve nettir. Geline nokta, iç talebin desteklenmesi, döviz kuru, dış açık ve işsizlik arasında son derece zor ödünleşmeler vardır. "Kırk satır, kırk katır" misali... Küçülme ve işsizlikle mücadele için iç talebin ve finans kesiminin desteklenmesini hedefleyen para, kredi ve maliye politikaları düşünelim. Bunlarla iç talebi gazlayabiliriz. Ancak, iç talepte yaratılan bu yapay artışla hem maliyet enflasyonu talep enflasyonuna dönüşür, hem dış açık artışa geçer. Ekonomi başlangıç noktasına, üstelik daha yüksek bir enflasyon düzeyinde geri döner. Kur üzerinde tekrar baskı oluşur.

Türkiye bu deneyimi 1980'lerde ve 1990'larda yaşadı. Döviz kuru, fiyatlar ve gelirlerdeki birbirini besleyen tırmanışın yarattığı yüksek

kronik enflasyonun bedelini sonra ödedik. Bugün Türkiye'nin küresel entegrasyonu çok daha ileri düzeydedir; böyle bir sarmalın hasarı çok daha ağır olacaktır.

Şu hususu da vurgulamak isterim. Ağustos sonrasında döviz kurundaki istikrarın gerisinde ekonominin dış fazla vermeye başlamasının önemli payı vardır. İç talebi canlandırma çabaları bu nedenle beyhudedir. Dış açıkta artış ihtimali bile derhâl kuru yukarı iter; bu ise iç talebi tekrar düşürür.

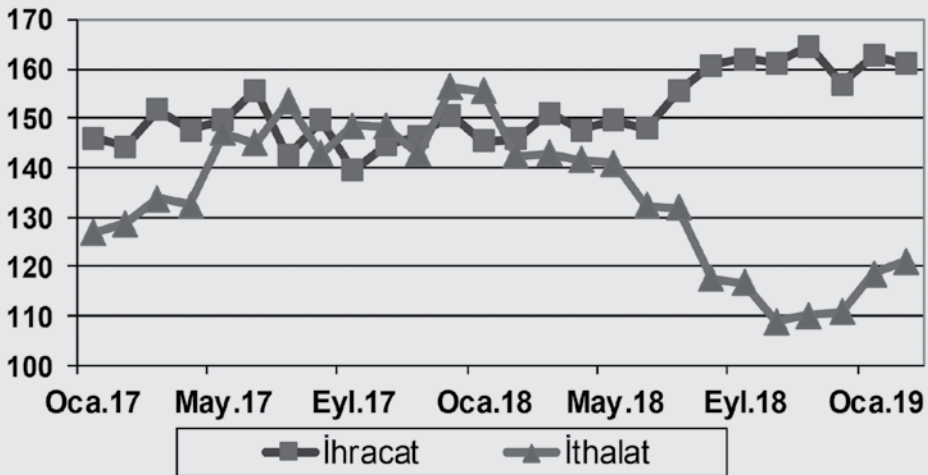
Pekâlâ, iktisat politikaları iç talebi ve finans kesimini destekleme yoluna gitmediği takdirde ne olur? Düzeltmenin geçiş dönemi iyice uzar ve neden olduğu insani-toplumsal tahribat yükselir. İç talep canlanmayınca iç pazara yönelik sektörlerde iflaslar yaygınlaşır. Batık krediler bankacılık kesiminde ciddi hasar oluşturur. Neticede ekonomi uzun süren bir durgunluğa girer. Kaçınılmaz sonucu işsizliğin tırmanmaya devam etmesi, sosyal-siyasi patlamaları tetikleyecek düzeylere ulaşmasıdır. Bu faturanın siyaseten kabul edilmesi çok zordur.

İhracat ve Toparlanma

Bu süreçte ihracat umut ışığı olabilir mi? Bir yandan TL'de değer kaybı, diğer yandan

iç pazarın daralması imalat sanayini dış pazarlara yönelterek ekonomiye bir can simidi uzatamaz mı? İhracatın ve sanayinin çektiği bir büyüme modeli zaten arzulan bir gelişme değil midir? Doğruluk payı vardır. Döviz kurunun sağladığı rekabet avantajı ihracatçı için ciddi bir teşviktir. İki risk söz konusudur. Biri, dünya ekonomisinde, özellikle ana ticaret ortağımız AB'de beliren ekonomik yavaşlamadır. Türkiye'nin işini çok zorlaştırır. İkincisi, gecikmeli yani zamana ihtiyaç gösteren bir süreç olmasıdır. İhracatın döviz kurunda bir düşüşe, kalıcı olduğu anlaşıldıktan sonra bile, tepkisi yavaştır. Küresel ekonomide "spot ihracat" ihmal edilebilir düzeydedir. İhracatın esas gövdesini sürekli ilişkiler oluşturur. Kur artacak, yeni talepler gelecek, kalite kontrolleri yapılacak, kontratlar imzalanacak, üretim hatları ve kapasiteler değişecek, ara mallar tedarik edilecek, vs. bütün bunlar zaman ister, kısa sürede olanaksızdır. Sorun, arada iç talepteki düşüşün işsizlik oranları %16'ya, %17'ye tırmandırmasıdır. Ona rağmen bekleme ve direnme gücünüz varsa, sonunda, belki iki-üç yıl sonra, ihracat artışının getirdiği canlanma ekonomiyi tekrar hızlı büyüme rayına oturtacaktır.

■ Grafik 2: Dış Ticaret Miktar Endeksleri (2010=100)

Bir itirazı duyar gibiyim. Türkiye'nin geçmiş deneyimi kur hareketine ihracatın hızlı tepkisi ve çabuk toparlanma şeklindedir: 1994 ve 2001. V-tipi toparlanma deniyor. Neden bu kez tekrarlanmasın? Olabilir ama kritik bir ön koşulu vardır. Açalım. İhracatın iç talepteki yetersizliği telafi edecek düzeylere yükselmesi ancak yeni kapasitelerin kurulması yani ihracatçı firmaların yeni yatırımlara gitmesi mümkündür. TL'deki değer kaybının ihracatçı firmaların kârlılığın ve nakit akımına olumlu katkısı yatırımlarda finansman sorunu çıkmasını engeller. Ne var ki, yatırımın tek tahdidi kârlılık ve finansman değildir; en az onlar kadar, hatta daha önemli bir tahdit daha vardır: ekonomiye ve iktisat politikalarına güven duyulması. Güven ortamı yoksa firmalar kaynaklarını yeni kapasite ve yatırıma yönlendirmek yerine bilançolarını düzeltmek için kullanabilirler. Bir adım daha atarsak, pekâlâ bu kaynaklarla yeni kapasiteyi yurt dışında kurmayı tercih edebilirler. Gerekli güven ortamının tesis edilememesinin maliyetinin ne kadar yüksek olabileceğini sanırım görebiliyorsunuz.

IMF Gelsin, Kurtarsın

Şu ana kadar söylenenlere haklı bir tepkiniz olabilir. Neticede anlatılan tüm senaryolar kötümserdir. Başka türlü olamaz mı? Bu süreci daha az hasarla atlattırmaya olanak verecek politikalar yok mudur? Piyasanın zorlandığı sert düzeltme yerine örneğin yukarıda değindiğim 2011 sonrasının “yumuşak inişi” muadili iktisat politikaları tasarlanamaz mı? Maalesef hayır diyeceğim. Geçmiş hataların

maliyeti vardır ve bedeli ödenecektir. Çaresi yoktur. Mucizeler efsanelerde, romanlarda olur; gerçek hayatta, hele ekonomide mucizeye hiç yer yoktur. Yanlış politikanın faturası daima ödenir.

Toplumun önemli bir kesiti bu gerçeği kabullenmekte zorlanıyor. Bir şekilde geçmiş güzel günlere geri dönülebilir, Türkiye bir süre daha ürettiğinden fazla harcayarak devam edebilir, en azından düzeltmeyi yavaşlatarak zamana yayabilir diye umut ediliyor. Örneğin finans kesimi sözcülerinin bunları seslendirdiğini izliyorum. Dış piyasalara güven vererek ülkeye sermaye girişini yeniden canlandırmanın, böylece iç taleple (dış açıkla) büyümeye devam etmenin yöntemi araştırılıyor. Bu bağlamda, IMF destekli bir istikrar programı arzulanır, hatta zorunlu ve kaçınılmaz görülüyor.

IMF'yle bir program başlatılmasının siyasi tarafına hiç girmiyorum. Siyasi mülahazalar her iki tarafın – hem IMF hem Türkiye – işini çok zorlaştırıyor, âdeta imkânsız hale getiriyor. O ayrı bir hikâye; ekonomik gerçekçiliğine odaklanmak istiyorum. Sorunu doğru vazetmek gerekiyor. Türkiye uzun süredir dışarıda kolayca borçlanma olanağına sahipti. Şimdi ne değişti ki borç bulamıyor? İki etken öne çıkıyor. Biri jeopolitik-siyasi etkenlerdir. Türkiye'nin dış politikada bağımsızlık arayışlarının sonucu Batı ile yaşanan gerginlik ve belirsizliktir. Küresel sermaye piyasalarının bu tür gelişmelere duyarlılığı şaşırtıcı değildir. Türkiye açısından da, bağımsızlık söylemini büyük bir dış finansman zorunluluğu ile birlikte

fazla sürdürme çabasının çelişkileri sanırım çok açıktır. Özetle, siyasi boyut Türkiye'nin artık dış açık veremeyeceğini işaret ediyor.

Diğeri dar anlamı ile ekonomiktir. 15 yılda verilen toplam 575 milyar dolar dış açık Türkiye'de özel kesim (reel ve finans) bilançolarında dengeleri Borç verenler açısından kur riskleri, kaldıraç oranları, nakit akım tabloları tehlike işaretleri taşımaktadır. Finansın ünlü kuralıdır: kötü paranın arkasından iyi para atılmaz. Yani batık kredini kurtarmak için yeni kredi verirsen onu da batırdığınla kalırsın. Dolayısıyla önerilen yumuşak iniş senaryosunun asıl zafiyeti, potansiyel borçluların dış kredi sınırlarına zaten ulaştığı, hatta bunları aştığı olgusudur. Bu ise, ekonomik açıdan da Türkiye'nin artık dış açık veremeyeceğine işaret ediyor.

Ya IMF'den gelecek kaynak? Bence satırlar arasında önerilen, IMF'den gelen kaynağın içeride özel sektörün (reel ve finans) dış borcunu kamunun üstlenmesi için kullanılmasıdır. Özel kesim borcunun böylece Hazine'ye devredilmesi, hem yabancı alacaklıların hem de yerli borçluların vatandaş tarafından kurtarılmasıdır. Bir taşla çok kuş vurmaktır. Özel bilançolar düzeliyor, artı yabancıların riski sıfırlanıyor; bol dış finansmanlı güzel günlere geri dönüşün yolu açılıyor. Ne diyelim, aç tavuk kendini darı ambarında hayal edermiş...

Doğrudur, dengesizliği düzeltmenin hasarını asgariye indirecek, bedelinin toplumda daha adaletli dağıtılmasını sağlayacak politikalar daima bulunabilir. Önerilen IMF'li çözüm kesinlikle bunlardan biri değildir.

Politikada Belirsizlik

Biraz gecikme ile de olsa, hükümetin yukarıda anlatılan açmazlar karşısındaki tutumuna dönme zamanı geldi. Esas konumuz oydu; giriş bölümünü biraz uzattık, o kadar. İlk soru: 2018 yaz aylarından bu yana hükümet ne yaptı? Fazla bir şey yapmadığı kanısındayım. Bir takım paketler açıklandı. Ayrıntısına girince, sorunun özüne hiç girmeyen tedbirlerle seçim öncesinde zaman kazanmaya çalıştıkları kolayca

görülmüyor. Hepsi mikro müdahalelerdir. Makyaj, görüntüyü kurtarma, çatlakları boya ile kapatma, velhasıl kozmetik tedbirlerdir.

Saptayabildiğim kadar, hükümetin kafası ekonomi konusunda fevkalade karışık; seçim öncesinde öyleydi, seçim sonrasında değişeceğine dair hiç işaret görülüyor. Bendeki intiba, hükümetin yukarıda anlattığım temel açmazları kavramadığıdır. Hükümete göre, 2018 yazından bu yana mali piyasalarda yaşanan türbülansın ekonomik gerçeklerde karşılığı yoktur, tümü ile bir takım komplo manipülasyonları yansıtıyor. Tepkisini de buna göre oluşturuyor. Yani aynı anda hem iç talebi canlandırıp hem de enflasyonu ve dış açığı düşüreceğini hesaplıyor. Yukarıda açıkladığım gibi, iç talebi canlandırırken enflasyon ve dış açığı düşürmek mümkün değilse, hükümetin kafasındaki modelin ekonomiyi mutlaka daha kötü yerlere taşıması bana kaçınılmaz geliyor.

Seçimlerin bu tabloyu değiştirmesi, hükümeti daha gerçekçi bir modele geçmeye ikna etmesi ihtimali var mı? Maalesef bu soruya da olumlu cevap veremiyorum. Evet demeyi isterdim, ama diyemiyorum. Kendime soruyorum. Seçimden önce yaptıkları ile seçim sonrası yapacakları arasında bir fark olur mu? Ne fark olur? Doluya koyuyorum, boşa koyuyorum, bir fark bulamıyorum. Velhasıl seçimden önce ne yaptılarsa seçimden sonra başka isimler altında onları tekrarlamalarını bekliyorum.

Neden böyle? Tıptan bir örnek işimi kolaylaştırır. Bir hastanın tedavisi üç aşamalı bir süreçtir. İlki doğru teşhistir. İkincisi doğru tedavi araçlarını seçilmesidir. Üçüncüsü tedavinin doğru uygulanmasıdır. Teşhis, tasarım, uygulama... İktisatta da aynen böyledir. İlki ile başlayalım. Teşhis yanlışsa, devamı da yanlıştır. Hükümetin bu sürece yanlış teşhis koyduğunu yukarıda söyledim. İkinci aşamada da ciddi zafiyet görüyorum. Teşhisi doğru koysalar bile, teşhisle uyumlu doğru tedaviyi tasarlayacak insan kaynağı var mı? İktisat politikalarının tasarımı zor ve karmaşıktır; uzmanlık ve

teknik kadro ister. Bu konuda ciddi şüphelerim oluştu. Benzer şekilde, irade, kararlılık ve koordinasyon gerektiren son aşama da sorunlu; yeni rejimde bu özelliklerin pek bulunmadığı kanısındayım.

Derdimi daha iyi anlatmak için bir karşı soru sorayım. Eğer Mart'ta yerel seçim olmasa idi, Ağustos türbülansından sonra bu yönetim neyi farklı yapardı? Seçim olmasaydı bu sekiz ay farklı mı geçerdi? Bu soruya "evet, çok farklı olurdu" diyebiliyor musunuz? Ben diyemiyorum. Mevcut iktisat politikası anlayışı ve kadrosu ile üç aşağı beş yukarı aynı olacağı kanısındayım. Dolayısı ile seçimden sonra bir takım politikaların değişeceği görüşünü ciddiye alamıyorum. O nedenle seçimden sonra neleri farklı yapacaklarımı da anlayamıyorum.

Bugün görülen budur; ama ekonomiler daima sürprizlere açıktır. Veriler her gün değişir. Keynes'in ünlü sözüne atıf yaparsak, koşullar değişince ben de görüşlerimi değiştiririm. Gelecekle ilgili tahminlerimde pekâlâ yanlış olabilirim. Belki de ekonomi yönetimi olayı doğru anlamıştır. Belki şimdi doğru iktisat politikasını tasarlayabilirler. Belki bunu kararlılıkla uygulayabilirler. Olmaz demem; ama olursa şaşarım derim. Sizlere de seçimden önce nasıl iktisat politikaları gördüyseniz, seçimden sonra da onları beklemenizi tavsiye ederim. Böyle bitireyim.

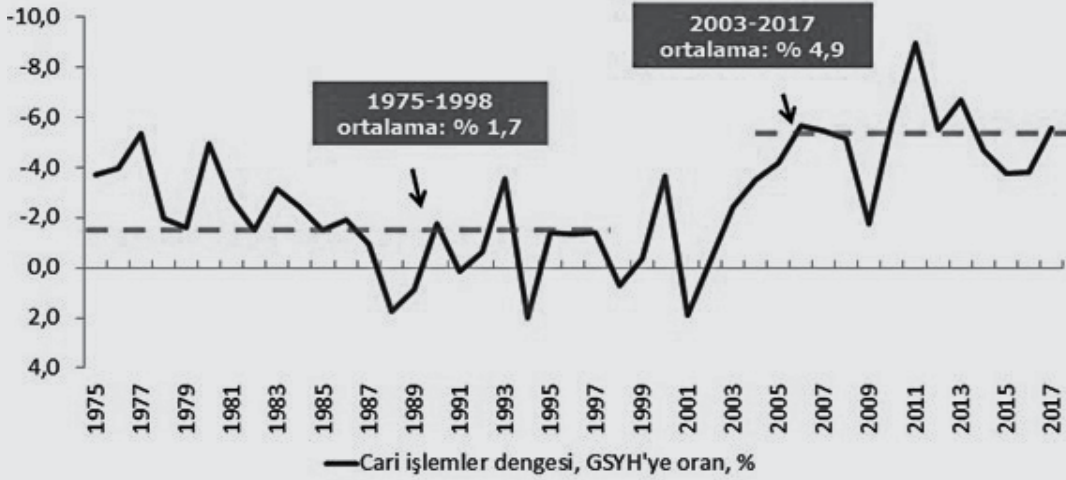
- **AYLA OĞUŞ BİNATLI:** Asaf Savaş Hocaya çok teşekkür ediyoruz. Çok kısa bir özetle, belirsizliklerin, çalkantıların süreceğini söyledi, seçim sonrası seçim öncesi gördüklerimizi görmeye devam edeceğimizi belirtti. Açıkçası ben seçim sonrası bir takım ciddi önlemler alınacağını düşünenler arasındaydım. Özellikle yazın yaşadığımız o kur hareketinden sonra, son derece pragmatik bir yaklaşımla, olsa olsa bizi ancak seçime kadar idare ettirebilecek önlemlerin başarılı olacağını düşünmemekle birlikte, daha ileriye dönük adımlar atılacağını umuyordum. Şimdi Serdar Hocaya soralım. Aynı fikirde misiniz?

- **SERDAR SAYAN:** Benim bir *Power Point* sunumum var: Gösterip "bakın burası çok önemli" diyebilmek için birkaç tane grafik hazırlamıştım. O yüzden *Power Point* lazım diye düşündüm. Şimdi, Asaf hocanın bıraktığı yerden alayım ki söylediklerine tamamıyla katılıyorum. İlk önce, panelin başlığı "Seçim Sonrası Türkiye Ekonomisi" idi. Ama seçim bitti mi hala bilmiyoruz. Bu önemli bir saptama. Seçimin sonucu değişebilir mi? Buna dair bir belirsizlik var mı? Teorik olarak böyle bir belirsizlik var. İstanbul seçiminin sonucu değişebilir mi? Pratikte herkes kimin kazandığını biliyor olsa da, sonucun değişmesi teorik olarak mümkün. Fakat bu oyları yeniden yeniden saymanın yarattığı belirsizlik, ülke riski anlamındaki belirsizlik bence çok daha büyük oldu. Yani sonucu değiştirebilme ümidi ile bu kadar uzatılan sayım süreci Türkiye'de kurumların zaten yerlerde olan şöhretine, hukukun üstünlüğü ile ilgili kaygılara ek bir darbe daha vurdu. Attığımız taşın vurduğumuz kuşa değmeyeceği bir süreci işleterek yeniden sayım sürecini bu kadar uzatmakla, bu belirsizliği bu kadar kalıcı hale getirmekle aslında ekonomiye de ek bir maliyet yüklemiş oluyoruz. Şimdi bunu söyledikten sonra, bir şeyin altını tekrar çizmek istiyorum. Türkiye ekonomisinin son dönemde, özellikle son beş-altı yıllık dönemde giderek artan, giderek belirgin bir hale gelen sorunu, Asaf hocanın da işaret ettiği bu teşhis/televizyon/uygulama sorunu. Bir, ekonominin mevcut sıkıntılarının nedenini saptayabilecek, soruna teşhis koyabilecek ekipler var mı iş başında? İki, bunlar teşhisi koysalar bile doğru tedaviyi tasarlayabilecek durumdalar mı? Üç, ikisini de becereceklerini varsayacak kadar iyimser olsak bile, bu karar verilen tedaviyi uygulayabilecekler mi? Bu üç sorunun cevaplarına dair çok ciddi ve haklı kaygılar var. *Financial Times*'in dünkü manşetini görenleriniz vardır. "Türkiye ekonomisinin daha iyi bir *Power Point* sunumuna ihtiyacı var" dedi. Aslında bütün ekonomik kriz sürecini gidişatını özetleyen çok zekice atılmış bir manşet bu. Manşetin altındaki haberi okumanıza gerek yok. "Gerçekten neresinin çok önemli

olduğunu gösterecek” başka bir sunuma ihtiyacı var Türkiye’nin ve buna acil ihtiyacı var. Sunumları anlamsız grafikler, renkli akış şemaları ile doldurup, üstüne süslü ama boş laflar etmek karın doyurmuyor. Gerçekten sorunlara doğru teşhis koyan ve hangi tedavinin, nasıl uygulanacağını, inandırıcı bir biçimde anlatacak bir program lazım. Şimdi, böyle bir programa niye ihtiyaç var? Biraz ondan bahsetmek istiyorum.

Öncelikle cari açığımız çok yüksek. Asaf hoca bunu çok güzel vurguladı. Tasarruf açığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan yüksek cari açık Türkiye ekonomisinin kronik bir sorunu. Bu döneme özgü değil. Ama Grafik 1’den son on beş yıllık döneme baktığımızda, yani 2001 krizi sonrası döneme baktığımızda cari açığın yeni ve daha yüksek bir platoda seyrettiğini görüyoruz. Bakın burası önemli!

■ Grafik 1: Türkiye’de Cari Denge/GSYİH Oranının Seyri: 1975–2017

Kaynak: Dünya Bankası, TCMB ve TEPAV hesaplamaları

Bizim Güven Sak’ın da bir köşe yazısında kullandığı bu grafik bize ne diyor? Birinci nokta, cari denge, 1994 ve 2001 gibi büyük kriz dönemlerinde, ekonomi daraldıkça azalan ithalattan kaynaklanan arızı fazlaları saymazsak hep açık vermiş. Yani cari açık Türkiye ekonomisinin kronik bir sorunu. Cari açık deyimini aslında tasarruf açığı olarak yorumlamakta fayda var. En doğru ifadeyle Türkiye ürettiğinden fazlasını tüketiyor. İkinci nokta da, bu kronik sorunun boyutlarının 2000’lerden itibaren yeni ve daha yüksek bir platoya tırmanmış olması. Bakın 1975–98 dönemine bakarsanız, 1975–98 döneminde cari açığın milli gelire oranının ortalaması %2’nin altında. Açık var mı? Var, hep var ama ortalama olarak baktığımızda bu

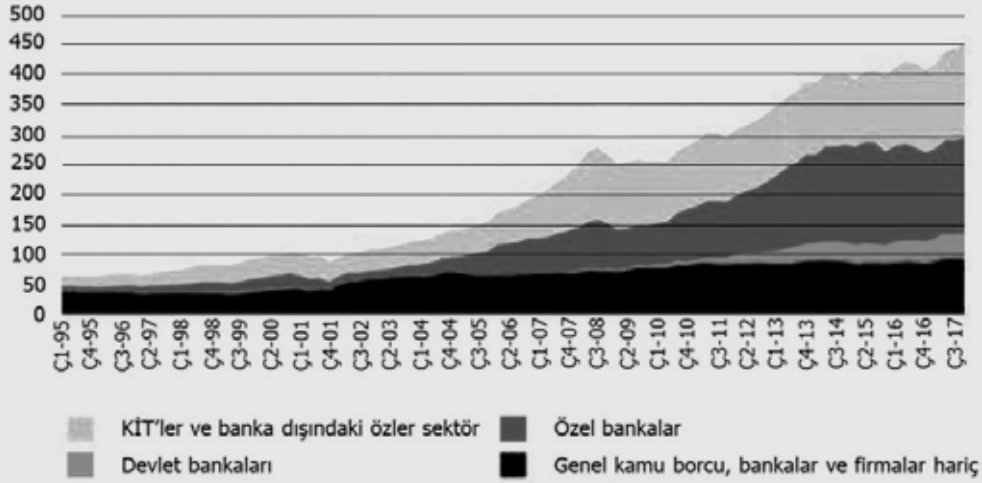
dönem boyunca açık/GSYİH oranının yıllık ortalaması %2’nin altında seyretmiş. Bu ne demek? Türkiye’nin 21. yüzyılın son çeyreğinde yılda ürettiğinin %2 üstünde tüketmiş olması demek. 21. yüzyıla girdikten sonra, bu oran yaklaşık %5 ortalamayla bir anda yeni bir platoya sıçradı. Dolayısıyla cari açık sorunu yeni değil ama bu plato nispeten yeni. Son 15–16 yıllık süreçte gelinen bir nokta bu. Cari açığın GSYİH’ye oranının %4,5–5,0 seviyesinin altına indiği ya da daha üstüne çıktığı dönemler var ama nispeten uzun dönemli ortalamalara baktığımızda, cari açık GSYİH’nin yüzde 2’sinin altında iken yüzde 5’ine yakın bir seviyeye geliyor.

Şimdi bu Türkiye ekonomisini (daha) kırılan hale getiriyor haliyle. Dış tasarruflara daha da bağımlı hale getiriyor ve bu kırılanlık değişik şekillerde, bazen daha vahim sonuçlar yaratacak şekilde tezahür ediyor. İşte hafızamızdaki en son örnek Rahip Brunson olayı. Asaf hoca da bahsetti. Biliyorsunuz Brunson olayında çok ciddi bir kur yükselmesi yaşadık. Asla Brunson yüzünden değil ama o onun tutuklanmasının (ve iddianame falan olmaksızın aylarca hapiste tutulmasının) tetiklediği bir süreç oldu. Kurun yükselmesi çok vahim bir şey, çünkü bütün fiyatlar artıyor. Biz enerji ithalatına bağımlı bir ülkeyiz. Dolayısıyla Türkiye'de fiyatı doğrudan ya da dolaylı olarak dövizle bağımlı olmayan hiç ama hiçbir şey yok.¹ Dolayısıyla ani kur artışları toplumun her kesimini vuruyor. Türkiye ekonomisinin bu kırılanlığı doğal olarak kaygı verici bir şey. Bu kırılanlık, Brunson olayında olduğu gibi, tek bir adamla ilgili garip bir inatlaşma yüzünden, bütün bir toplumun çok ciddi bedeller ödemesine yol açıyor. Adamı iddianame falan olmadan aylarca hapiste tutup, o arada bir sürü spekülasyon, diplomatik tartışma yarattıktan sonra serbest bırakmanın yol açması gereken mahcubiyeti; sıkışınca üretilen hukuki formüllerin hukukun üstünlüğünü zedelemesini, adalet duygusunda açtığı yarayı; bunların uzun dönemli ekonomik etkilerini falan hepsini bir kenara bırakıyorum. Bu kırılanlığın hemen olay anında yarattığı ekonomik sonuçlar bile çok vahim. Bakın bugün itibari ile size söylüyorum, çok üzülerek söylüyorum, bu akşam Trump (ki biliyorsunuz dengesiz bir adam) aklına esip de Türkiye ekonomisi lafı geçen bir tweet atsa, yarın biz muazzam bir kriz yaşarız. Böyle bir durumda olmak çok feci. Bir tek adamın, aslında çok da akılselimi olmadığı aşikâr olan bir adamın, dünyanın öbür ucundayken can sıkıntısından atacağı bir tweetin hepimizin hayatını derinden etkileyen sonuçlar yaratabilme ihtimalinin olması çok vahim. Bu ihtimali

yaratılan ekonomik kırılanlık çok rahatsız edici bir şey ve bu kırılanlıkla mücadele edilmesi lâzım. Türkiye ekonomisinin buradan bir an önce çıkartılması lazım. Bu çok önemli. Kaldı ki önümüzde aslında Trump'ın ruh haline falan bağımlı olmayan çok daha büyük, çok daha anlaşılabilir riskler de var. Mesela Rusya'dan S-400'lerin gelmesi konusu var. Türkiye'nin bunca yıllık NATO angajmanlarını falan tartışmaya açan, dolayısıyla Türkiye ekonomisinin daha da izole edilmesine yol açabilecek gelişmelerin, kurun çok ciddi biçimde artmasına ve toplumun birçok kesiminin tamiri güç biçimde yaralanmasına sebep olacak sonuçlar doğurması fazlasıyla mümkün. Şimdi bu kırılanlığı gidermenin yolu nedir? Şu anda bulunduğumuz noktada, bu kırılanlığı azaltmanın yolu ciddi bir istikrar programı hazırlamaktan geçiyor.

Böyle bir program hazırlanmasına neden ihtiyaç var? Şimdi, Türkiye'nin ekonomik yaşadığı ekonomik krizler öyle ya da böyle, kendisini büyük ve ani kur artışları ile gösterdi hep. Bu yüzden de Türkçede, günlük konuşmalarımızda ekonomik kriz lafıyla kur artışı aşağı yukarı eş anlamlıdır. Buna benzer şeyleri değişik dönemlerde yaşadık fakat şu anda içinde bulunduğumuz sürecin daha öncekilerden önemli bir farkı var. Daha önceki krizlerimizde, 2008–2009 küresel krizini saymazsanız, kendi marifetimizle yarattığımız yerel krizlerimizde –ki bu konuda çok başarılıyız– hep kamu açığı önemli bir rol oynadı. Ancak bu sefer durum biraz farklı. Bu sefer durum kamu açığından ziyade özel sektör borçlarından kaynaklanıyor. Yani bizim bu kırılanlığımızı yaratan, Trump'ın bir akşam atacağı tweetin bu kadar vahim sonuçlar yaratma riskini doğuran şey özel sektör borçları. Grafik 2'ye baktığımızda zaten görüyorsunuz bunu. Grafik 1995 yılından bugüne kadar Türkiye ekonomisindeki değişik aktörlerin borçlarının seyrinin gösteriyor.

■ Grafik 2: Borçlanan Aktörlere Göre Dış Borç Stoku: 1995–2017

Kaynak: Council on Foreign Relations ve Hazine Müsteşarlığı

1995’te dar bir bant olarak başlayıp giderek genişleyen en üstteki bant KİT’ler ve banka dışındaki özel sektörün dış borç stokunun seyrini gösteriyor. Bunlar bizim reel kesim dediğimiz, şirketler kesiminin borçları. Bununla çok ilintili olan bir başka dış borç kalemi de en üstteki grubun hemen altında yer alan özel bankalarınki. Özel bankaların borçları çok yüksek. Grafikte üstten üçüncü sırada yer alan devlet bankalarının borcu nispeten az. En alttaki kamuya baktığımızda,

kamu borç stokunun aşağı yukarı istikrarlı bir seyir izlediğini ve toplam borçlar içindeki payının giderek azaldığını görüyoruz. Sonuçta elde böyle bir özel sektör borcu sorunumuz var.

Böyle bir borç olmasının ne zararı var? Borç yığının kamçısı diyenleriniz olabilir ama böylesine büyüyen bir özel sektör borç stokunun şu zararı var. Bu yansıdaki Tablo 1 tam da “bakın burası çok önemli” dedirtecek bir tablo.

■ Tablo 1: Protesto Edilen Senet ve Karşılıksız Çeklerde Ekim Ayları İtibarıyla Değişim (%)

Yıllar	Protesto Edilen Senet		Karşılıksız Çek	
	Sayı	Tutar	Sayı	Tutar
2016–2017	- 9,4	+ 20,0	- 34,0	- 31,0
2017–2019	+ 7,5	+ 62,6	+ 103,0	+ 162,0

Protesto edilen senet sayısında 2016–2017 arası dönemle 2017–2018 arası dönemi karşılaştırdığımızda 2016–2017 dönemindeki %9’luk azalmaya karşı, 2017–18 döneminde %7,5’luk artış olduğunu görüyoruz. Protesto edilen senetlerin tutarında ise 2016–2017 dönemindeki %20’lik artışın, 2017–2018 döneminde daha da ivmelenecek %63’e çıktığını gözlüyoruz. Karşılıksız işlemi yapılan çek adedi 2016–2017 arası bir yıllık dönemde azalmışken, 2017–2018 arasında %103’lük bir artış gösteriyor. Karşılıksız çek tutarındaki artış ise %162 mertebesinde. Keza işsizlik maaşına başvurularında 2017–18 döneminde %49’luk bir artış var.

Görüldüğü gibi özel sektör borcunun büyüklüğünden kaynaklanan ciddi bir sorunla karşı karşıyayız. Bu şirketlerin ciddi miktardaki borçlarının önemli bir bölümü dolar cinsinden. Bunlar Türk lirası kazanıp borçlarını dolar olarak ödemek zorunda olduklarından ciddi sıkıntılar yaşıyorlar. Şirketler geçen Ağustos ayındaki kur artışından sonra, borçlarının bir anda misli ile artığına tanık oldular. Bunları ödemelerinin bir yolu yok. Bir kısmı için yapılabilecek bir şey de yok, belki çok geç kaldık zaten fakat bir kısmı bu kur şoku olmasaydı zor durumda olmayacaktı. Bu şirketlerin bir kısmının zaten batması gerekiyor olabilir. Yeterince verimli, rekabetçi olmayanların belki de çoktan batması gerekiyordu. Bunları yapay bir şekilde ayakta tutmaya çalışmak abes bir iş ama kurtarılabilir olanları da var. Hatta Brunson olayı yaşanmasaydı böylesine güç duruma düşmeyecek olan bir sürü şirket, döviz borçları yüzünden ödemelerini gerçekleştirmekte sıkıntı yaşamaya başladı. Bu sıkıntıların sebebi Brunson'ın kendisi değil tabii. Bunun tekrar altını çiziyorum, bu kırılma yaratan Brunson değil; kırılmanın tezahürü şeklinde okumak lazım onu. Ama işte Türkiye ekonomisi bu kadar kırılma yaşamasaydı, döviz şoklarına maruz bırakılmasaydı pekâlâ hayatta kalabilecek, yeterince verimli, yeterince rekabetçi şirketler de artık kurtarılmaya ihtiyaç duyuyor. Şimdi bunları kurtaracak bir kaynağa ihtiyaç var. Daha da iyisi, bunların tekrar aynı duruma düşmesini engelleyecek; Asaf hocanın bahsettiği teşhis-tedavi-uygulama zincirini hayat geçirecek güçlü bir programa ihtiyaç var.

Bu ihtiyaç net ama ekonomi yönetiminin özellikle bu son beş altı yıldaki performansı, düzgün bir program yapılırsa, çok ikna edici bir program sunulsa bile bu programa uyulacağına dair güven vermiyor. Yani öyle süslü ama içi boş Power Point sunumları ile şovmenlik yapmak yerine, hakikaten ciddi, eli yüzü düzgün bir program sunulsa bile bu programa sonuna kadar uyulacağına dair kaygıları haklı çıkaran bir performans gördük son dönemde Türkiye'de. Dolayısıyla bir program hazırlanması

lazım. Bunun için de öncelikle doğru teşhis konulması lazım ama ben özel sektör borcunun neden kaynaklandığına dair doğru teşhisin konulduğunu gösteren bir emare göremiyorum kişisel olarak. Teşhis olmayınca tedavi konusunda zaten ümitli olamıyorum. Uygulama konusunda daha da ümitsizim. Zaten teşhis ve tedavide uzlaşılsa bile, özellikle son beş altı yılda gözlediğimiz sürekli değişen kararlar, atılan geri adımlar, kimin neden sorumlu ve yetkili olduğuna dair belirsizlikler uygulama konusunda ümitli olmaya izin vermiyor.

Seçim bunu ne kadar değiştirdi bilemiyorum ama İstanbul seçim sonuçlarının bir türlü açıklanmaması, Anadolu Ajansı'nın bilgi akışını keyfi olarak kestiği, önüne gelen ilçe başkanının birbirinden garip ve inanırlıktan uzak demeçler vererek müdahil olduğu, YSK'nın (da) güvenilirliğini yitirdiği son süreç, bu konudaki zaten düşük olan ümitlerimi daha da düşürüyor. Dolayısıyla seçimin sonuçları, mevcut düzende ne değiştirebilirdi bilmiyorum ama seçim ertesi süreçte yaşananlar ekonomiye dair beklentileri olumsuz olarak değiştirmeye başladı bile.

Bütün bunların ne önemi var, bu konular insanların hayatına nasıl dokunuyor dersiniz söyleyeyim. "Bakın burası çok önemli" deyip bizim işsizlik tahminlerini paylaşarak yapayım bunu. Ocak 2019 tahminlerini ilk defa burada paylaşacağım bu arada. Biliyorsunuz benim başında olduğum çok isabetli işsizlik tahminleri yapan bir merkez var. SPM. Şimdi bu ayın on beşinde, pazartesi günü Ocak 2019 dönemi işsizlik rakamlarını ilan edecek TÜİK. Biliyorsunuz işsizlikte gerçekleştirmeler üç ay sonra açıklanıyor. Ocak dönemine ilişkin bizim tahminimiz genel işsizlik oranının %14,6 olarak gerçekleşmesi. Bu oran 2008-2009 krizinde yaşadığımız yüksek işsizlik oranlarına çok yakın. Tarım dışı işsizlik oranı tahminimiz 17'ye yaklaşıyor: %16,7. Mevsimsellik arındırılmış tarım dışı işsizlik oranının %15 olmasını bekliyoruz. Biz geçen ay Aralık 2018 dönemi tahminlerimizi açıkladığımızda şaşırın çok oldu.

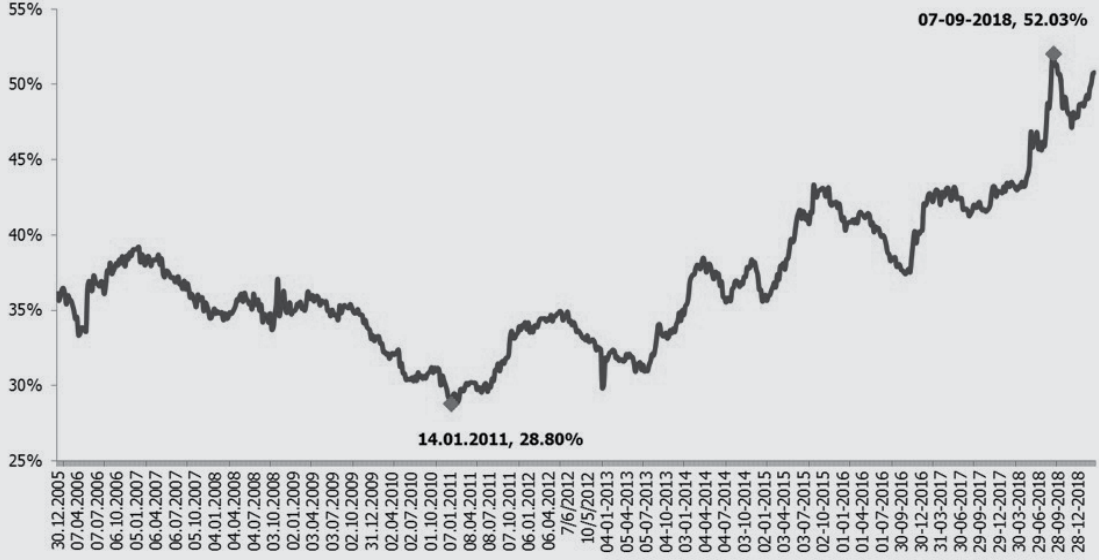

“Çok yüksek bu tahminler” dediler. Hakikaten tahminlerimizin gerçekleşmeden nispeten en uzak kaldığı aylardan biriydi geçen ay. Ama gerçekleştirmelerle tahminlerimiz arasındaki sapma, gerçek rakamların bizim tahminlerin de çok üzerinde olmasından kaynaklandı maalesef. Bakın biz %13 tahmin ettik geçen ayki işsizlik oranını. Basında yayınlanınca telefonlar gelmeye başladı “bu tahmin çok yüksek” diye ama gerçekleşme %13,5 oldu. Biz tarım dışını %15,1 tahmin ettik diye “yok artık” diyenler oldu. Gerçekleşme bunun da yarım puan üstünde, %15,6 oldu. Mevsimsellikten arındırılmış tarım dışını %14,5 tahmin ettik, %14,9 olarak gerçekleşti. Şimdi bu ayın 15’inde, önümüzdeki pazartesi açıklanacak rakamlarda yanılmayı emin olun ben çok isterim. Ama aşağı yönde yanılmayı isterim. Çünkü korkutucu rakamlar bunlar. İnsanlar patır patır işlerini kaybediyorlar. İşlerini kaybediyor olmaları demek bunların aldıkları kredileri geri ödeyememeleri, bankacılık kesiminin daha da sıkıntıya girmesi demek. Bankacılık kesimi ile ilgili son bir şey söyleyerek bitiriyorum. “Bakın burası önemli” demekle kullanabileceğim bir yansı daha var. Bu da yine cari açık ile ilgili. Biliyorsunuz cari açık tasarruf açığından kaynaklanıyor ama açığa paralel olarak giden bir güven sorunu da var. Kurumlara güven, yönetime güven, ekonomik politikaya güven sorunu var. Şimdi bunun da en iyi göstergesi bankalardaki yabancı para cinsinden mevduatın toplam mevduat içindeki payı. Biz 1989’da

sermaye kontrollerini kaldırdık ve o günden bugüne, tasarrufları döviz cinsinden tutmanın bir takım risklere karşı, enflasyona karşı korunmanın araçlarından biri olduğunu hepimiz kendi çevrenizden de biliyorsunuz. Biz buna yerli paranın dövizle ikamesi diyoruz. Türkiye önemli ölçüde para ikamesinin yaşandığı bir ülke oldu 1989’dan beri. Ancak hiçbir zaman döviz cinsinden mevduatların oranı bu son dönemki kadar yükselmedi.

Grafik 3’te gördüğümüz gibi geçen Eylül ayında bu oran %50’yi geçerek rekor kırdı. Yani bütün mevduatların yarısından fazlası döviz cinsinden oldu. Bunun iki boyutu var. Yani buna bakmanın iki yolu var. Öncelikle döviz mevduatının toplam mevduatların %50’sini geçmesi iyi haber değil tabii. Krizin yarattığı güven sorununu net biçimde gösteriyor. Öte yandan bu tablo iyimser bir yorumla “Türkiye’de bankalara hala güven var, hala insanlar bankalarda tuttukları tasarruflarını çekip, dövizlerini yastık altında saklamaya geçmediler” demeye de izin veriyor. Yastık altında tutanlar var elbette, döviz tasarruflarını bankalarda tutmaya dair kaygıları olan insanlar da var tabii. Ama bankacılık sistemine güven tamamıyla sarsılmamış durumda. Kısacası Grafik 3’te çekilen fotoğrafın kötü tarafı döviz tasarruflarının payının %50’yi geçmiş olması. Bunu ayrıca söylememe gerek bile yok belki ama bunun bankalarda tutuluyor olması da toparlanma ümidinin var olduğunu gösteriyor. Sözlerimi burada noktalıyor, teşekkür ediyorum.

■ Grafik 3: Bankalardaki Yabancı Para Cinsinden Mevduatların Toplam Mevduatlara Oranı: Aralık 2005-Mart 2019 (%)

- **AYLA OĞUŞ BİNATLI:** Serdar hoca daha da karamsar bir tablo çizdi. Kendisine değerli tespitlerini bizimle paylaştığı için teşekkür ediyoruz. Ocak ayına ait verdiği işsizlik tahminleri gerçekten ürkütücü. Verdiği diğer istatistikler, örneğin, protesto edilen senetlerdeki artış, özel sektör dış borcu, yaşadığımız olağanüstü kur hareketlerinin özel sektör dış borcu üzerindeki muhtemel etkileri ve tabii hepimizin çarşıdaki marketteki gözlemleri, ekonomideki daralmanın devam ettiği yönünde. Bu da hali hazırda ürkütücü boyutlara ulaşmış olan işsizliğin kısa sürede toparlanamayacağını düşündürüyor bize. Seçim sürecinin uzaması, ekonomi yönetimi açısından önemli adımların atılabileceği bir dönemi etkilemesi, bütün bu gelişmelerin böyle bir dönemde ülke riskimizi daha da arttığı şeklinde algılanacak olması gerçekten çok talihsiz. Zamanımız da azalmaya başladı. Konu derin, 15 dakika yeterli gelmiyor konuşmacılarımıza. Şimdi Ömer Faruk hocaya mikrofonu uzatalım.
- **ÖMER FARUK ÇOLAK:** İzmir Ekonomi Üniversitesi'nin değerli öğrencileri, değerli akademisyenler hoş geldiniz. İzmir gibi güzel

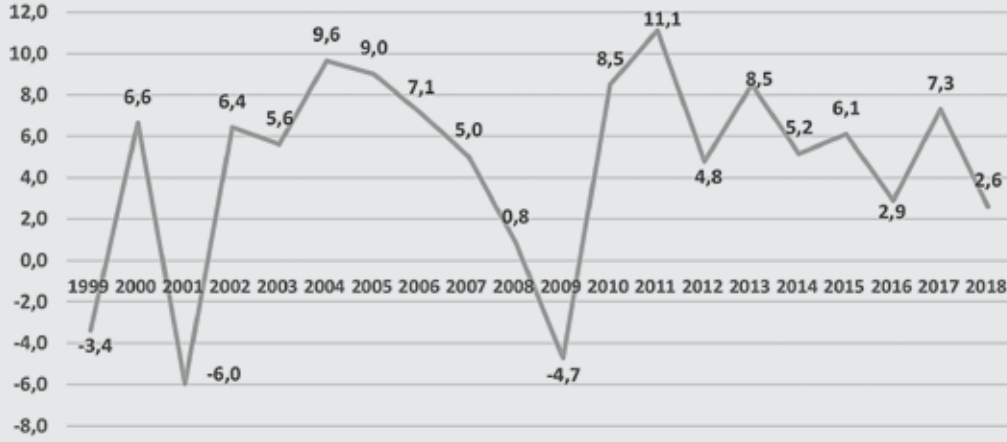
bir kentte de Cuma günü oturup bizi dinleme zahmetine katlandınız. Sizi kutluyorum. Bizleri buraya davet eden iktisat bölüm başkanı Ayla Oğuş'a ve sevgili Oğuz Esen'e teşekkür etmek istiyorum. Önce biraz ukalalıkla başlayayım. 2017'nin sonunda ben bir kitap yazdım "Ekonomide Masallar Gerçekler". Kitabın birinci baskısı bir ayda bitti. İkinci baskıyı yaptık, o da bitti, şimdi üçüncü baskıyı yapacağız.

Bu kitapta Türkiye ekonomisi uzun süredir masallarla idare ediliyor savını ileri sürdük. Hatta masallar öyle bir hale gelmiş ki gerçek sanılıyor. Aslında bu sadece Türkiye ekonomisi için geçerli değil, küresel ekonomi için de geçerli.

Geçenlerde internet televizyonun da seyrettim, kadına soruyorlar bir uçak yapmışız, hem havada, hem denizde, hem de kara da gidiyor muş, ne diyorsunuz? Kadın soruyor milli mi millî mi? diye. O sırada üzerindeki pantolon, ne ayakkabısı, ne de akşam yediği kuru fasulye milli. Çünkü milli olan bir şey yok artık günümüzde. Evet, küreselleşme varsa milli diye bir şey yok. Her hâlükârda üretim yaparken bir yerlerden bir şeyler alıyorsunuz.

Asıl konuşulması gereken değil, ne ürettiğin, ne kadar ürettiğin, ne kadar ihraç ettiğin. Dünya ekonomisinde belli başlı ekonomilerde enflasyon artık sorun değil. Büyüme trendi de var, her ne kadar 2019 yılı için bu büyüme trendi yavaşlasa da, büyüme oranı artış eğilimini koruyor. Gelişmiş ülkelerde işsizlik oranları eskisine göre yüksek, ama Türkiye ile işsizlikte yarışan iki ülke var. Birisi İspanya, diğeri Yunanistan.

■ Grafik 1: GSYH, Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranı, Yeni Seri, (%)

Kaynak: TÜİK veri tabanı kullanılarak çizilmiştir

Şimdi bu gördüğümüz slaytta, Türkiye'nin büyüme macerası var. Bu büyüme macerasına iki türlü bakabilirsiniz. Bir politik bakış açısıyla bakabilirsiniz, bu politika yapmak değildir, politik iktisatla bakabilirsiniz. Yani işin içine sosyolojiyi, tarihi koyarsınız, siyaseti koyarsınız böyle bir bakış açısıyla bakarsınız. Bir de iktisadi soyutlarsınız elinizden geldiği kadar fizik gibi bir alana dönüştürmeye çalışırsınız. Ama şunu söylemeliyiz, Türkiye ekonomisinin büyüme trendi iniş çıkışlarla doludur ve politik iktisat gözü ile bakarsanız farklı olgular görürsünüz. Türkiye'nin son 17 yılında kırılma noktaları var. Birinci kırılma noktası 2007 yılıdır. 2007 yılında Abdullah Gül Cumhurbaşkanı seçildi, Ahmet Necdet Sezer görevinden ayrıldı. Siyasi erk tümüyle rejime egemen oldu. İkinci kırılma noktası 2014 yılıdır yani fiili olarak başkanlık sistemine geçildiği yıl, yasal olarak da Başkanlık sistemine geçen yıl halk oylaması ile geçtik. İktisadın bir zayıf noktası var. İktisat teorisini iktisatçılar yapıyor, yaratıyorlar

ama iktisat politikasını siyasetçiler yönetiyor. İyi bir iktisat teorisinden kötü bir iktisat politikası çıkabiliyor. Bu siyasal erkin davranış biçimine bağlı. Türkiye'de 2007'den bu yana istikrarlı bir ekonomi yok esasında, hâlbuki özellikle sermaye çevrelerine baktığımızda tek parti demek istikrar demektir. Tek parti yönetimi Türkiye'yi zıplatacağı. Bunu yaparken neden politik iktisat diyoruz? Çünkü eğer doğru düzgün okuma yapsaydık (buna akademisyenlerde dâhil) şunu görecektik, Türkiye'nin ciddi atak yaptığı birçok dönem, koalisyon dönemleridir. Örneğin Avrupa Birliği Türkiye için önemli bir noktadır, Avrupa birliği için en iyi düzenlemelerin yapıldığı dönem 1999-2001'dir. Sıradan yurttaş için ise 2001 hep kriz olarak anılır, üstelik bu abartılarak yapılır. Yani masallar var. Masalın ilginç olan noktalarından bir tanesi de o büyüme trendindeki dalgalanmaların dışında kişi başına düşen gelire ilişkindir. Son 12 yılda kişi başına düşen gelir Türkiye'de maksimum 12 bin dolar dolayında olmuş.

Ortalama 10 bin dolarlarda seyrediyor. Bir türlü 10 bin doların üzerinde istikrar sağlayamıyor. Nitekim bu yılda 9.760 dolarda kaldı. Şimdi bir başka unsur enflasyon meselesi bakın eğri oturup doğru konuşalım, bu hükümet 2001 krizi sonrası 2003'ten 2006'ya kadar örtük, 2006 sonrası da açık enflasyon hedeflemesine dayanan para politikası uygulamaya çalıştı. Açık enflasyon hedeflemesinde eğer bir ülkede enflasyon yüksek çıkarsa faiz oranları da yükselir ki, ekonomideki fazla ısınma olduğundan, soğuması için ve enflasyonu hedeflemesini tutturalım diye istikrar politikası uygulamaktadır.

■ Grafik 2: Hedef Enflasyon Oranı ve Gerçekleşme

Kaynak: TÜİK veri tabanı kullanılarak çizilmiştir

Enflasyon insanların geleceğe ilişkin beklentilerini etkiliyor. Üç ay sonrasını altı ay sonrasını göremediği için hem tüketim kararları hem de yatırım kararları değişiyor. Dolayısıyla enflasyonla ilgili şu banda bakarsanız orada da net bir şey var. Hedef enflasyon ile fiili enflasyon arasında gerçekleşen fark 2010'da tersi oluyor, hedef enflasyonun daha da altında gerçekleşiyor, sonra 2011 seçimleri sonra 2014 fiili başkanlık sistemine geçiş. Dikkat edin enflasyon hedefi ile gerçekleşen enflasyon hızla yükseliyor. Ama siz burada masalı şöyle dinlediniz merkez bankası başkanları kötü yönetiyor bu ülkeyi bu merkez bankası başkanları kötüdür. Dolayısıyla enflasyon neden yüksek çünkü merkez bankası kötü hâlbuki enflasyon hedeflemesinin 29 ülkedeki uygulamasına bakın, merkez bankasının bağımsızlığını birinci vazgeçilmez koşul olduğunu görürsünüz. Bu tartışmaların sonrasında kriz ile birlikte Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın ne yasal bağımsızlığı,

ne araç bağımsızlığı, ne de amaç bağımsızlığı kalmadı. Nitekim faiz oranı ile enflasyon arasındaki farka bakın Türkiye belli bir dönem enflasyon yükselirken TCMB, politika faiz oranını aşağıda tuttu. Uygulamanın sonunda kriz çıktı ve politika faiz oranı enflasyonun üstüne çıktı. Biliyorsunuz yüzde 24 seviyesinde devam ediyor. İşin ilginç tarafı yüzde 24'ünde üzerine çıkma olasılığı var. Durum böyleyken, bir özel bankanın genel müdürü çıkıp geçen hafta Türkiye'de zora düşen işletmeler için zombi işletmeler diyebildi. Bende kibarca Twitter'dan yanıt verdim, zombi senin diye çünkü bankası batıktı. Nitekim iki gün önce satıldı.

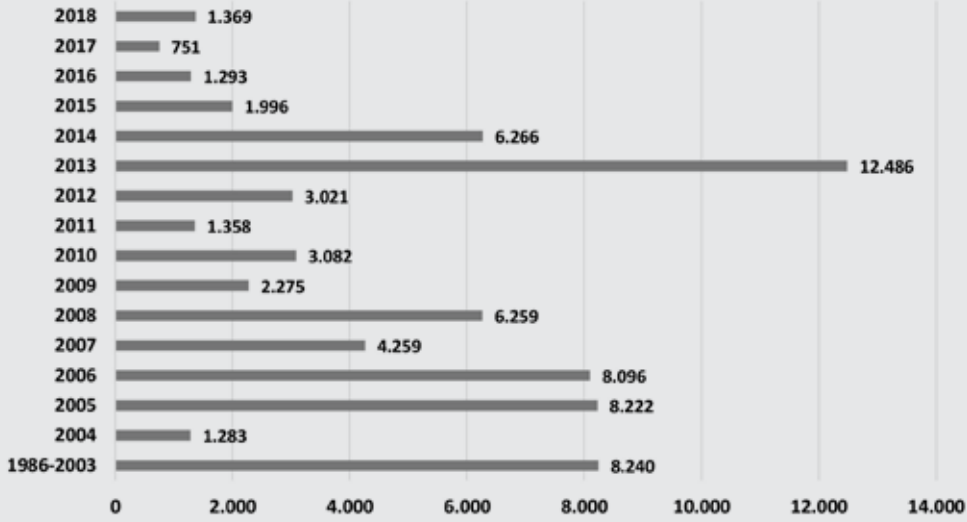
Şimdi eğer bir ekonomide bir belirsizlik varsa bu belirsizlik enflasyona yansır bu belirsizlik yatırıma yansır, bu belirsizlik tüketime yansır ve de döviz kuruna yansır. Döviz kurlarına ilişkin geliştirdiğimiz politikalarla ilgili sorun var, o da üretimden tüketime kadar ki davranış biçimlerinde belirleyici oluyor.

Diğer yandan Türkiye'de insanlar tasarruf yapmıyor, dünyadaki tasarruf oranı ile Türkiye'deki tasarruf oranına bakın evet biz Türkler geçmiş dönemde yani krize kadar dünyadaki diğer ülkelerin ortalamasından daha az tasarruf yaptık şimdi kısıyoruz belirsizlik ve enflasyon var diye. İlginç olan vurgulardan bir tanesi şu, burada anlaşılmadığım iktisatçı arkadaşlarım da var. Efendim 2003'ten sonra Türkiye'de mali istikrar oldu. Ben diyorum ki mali istikrar aslında yoktu. Mali istikrar varmış gibi bir

tablonun ortaya çıkmasında özelleştirme gelirleri ve işsizlik fonundan, TCMB karlarından aktarılan kaynaklar belirleyici oldu.

2003 ile 2018 arası bu ülkede 65 milyon dolarlık özelleştirme yapıldı. 1986–2003 yılları arasında özelleştirme geliri 8,9 milyar dolayında idi. Özelleştirmeye karşı falan değilim, bence de kesinlikle devletin ayakkabı üretmesine patiska üretmesine falan gerek yok, fakat özelleştirme dediğiniz şey bir kurala göre yapılır. İki hukuka uygun yapılır.

■ Grafik 3: Özelleştirme Geliri , Milyon ABD Doları

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı veri tabanı

Türkiye'de bunlar böyle olmadığı için sonuçta en büyük özelleştirmelerden birisi olan Telekom özelleştirmesi şu anda, geri döndü hem de ne ile geri döndü? Şirketin için boşaltılmış, gayrimenkulleri satılmış, üstüne de dört buçuk milyar dolar borçla. Bir örnek daha vereyim kitabımda yazdım. Ülkemizdeki ilk 500 ve ikinci 500 sanayi işletmeleri sıralaması her yıl temmuz ayında İstanbul Sanayi Odası tarafından açıklanıyor. İlk 20'deki kurumlara bakın kimlermiş birinci sırada kim var? Söyleyelim birinci sırada TÜPRAŞ var. Peki TÜPRAŞ kimdir? TÜPRAŞ eski bir kamu iktisadi işletmesi TÜPRAŞ ilk özelleştirildiğinde 1,4 milyar

dolara x holdingine satıldı. DİSK var ya Devrimci İşçiler Konfederasyonu, hani her yıl 1 Mayıs da meydana çıkıp dayak yiyip coplanan sendika, DİSK bu özelleştirmeyi mahkemeye götürdü. İki yıl sonra mahkeme özelleştirmeyi iptal etti sonra hükümet bir daha özelleştirdi. Bu sefer 3,4 milyar dolara bir başka holdinge gitti. DİSK bunu da mahkemeye verdi ama bunu iptal ettiremedi. Ama dayak yiyen DİSK 'çiler var ya, coplanan, gaz yiyen DİSK, bu ülkenin hazinesine 2,5 milyar dolar kazandırdılar. Geçenlerde dergi için DİSK Başkanı Arzu Çerkezoğlu ile röportaj yaptım ona da anımsattım işçileriniz 2,5 milyar doları bu

ülkenin hazinesine kazandırdı. TÜPRAŞ şu anda Türkiye'nin birinci büyük işletmesi, ilk 20'deki dört işletme eski kamu iktisadi işletmesi, o zaman ben özelleştirmeyi tartışırım. Ve şu anda TÜPRAŞ size nasıl mal satıyor biliyor musunuz? Parayı yatırılırsunuz himmet ederse malı gönderiyor, etmezse göndermiyor. Niye? çünkü neredeyse monopol.

Aslında özelleştirme ile bir ülkenin geçmişi tüketilmektedir. Bir ülkenin geleceğini de borçla tüketirsiniz. Burada borçla ilgili bir iki şey söylendi ben o güzel çizdiğim grafikleri maalesef gösteremiyorum, zaman kalmadı. Fakat şunu söyleyelim, Türkiye'nin borçla ilgili ciddi bir sorunu var. Ciddi bir sorunu var ve bu sorunu biz uzunca bir dönem görmezlikten

geldik. Bu borçlanma şunu da yaptı arkadaşlar, herkesi borçlandırdı. Bakın küreselleşmenin ne etkisi oldu, diye sorarsanız en büyük etkisi bütün dünyaya borçlandırmasıdır, ben buna finansal zehirlenme diyorum ikincisi ise eşitsizliktir. Hâlbuki küreselleşmeyi 90'lı yıllardaki kitaplarda hep eşitliği sağlayacağı anlatılır. Politik eşitlik, iktisadi eşitlik, cinsiyette eşitlik hepsi masalmış.

Şimdi gelelim seçime. Ben size bir sıralama yaptım. Kişi başına düşen gelir ve partilerin kazandıkları iller ilk ondaki 8 ili Cumhuriyet Halk Partisi almış, geri kalan ikisinde AKP var, bir tanesi de milimetrik gitmiş AKP'ye. Bu illerin bir özelliği var arkadaşlar.

■ Tablo 1: Kişi Başına GSYH ve 31 MART Mahalli İdareler Seçim Sonuçları

İl	KBGSYH, 2017, Cari Dolar	PARTİ, 31 Mart 2019 Yerel Seçimi
Türkiye	10 602	
İstanbul	17 827	CHP
Kocaeli	17 723	AKP
Ankara	14 253	CHP
Tekirdağ	13 014	CHP
İzmir	12 344	CHP
Bursa	11 980	AKP
Bilecik	11 849	CHP
Yalova	11 544	CHP
Eskişehir	11 139	CHP
Bolu	11 019	CHP
Kırklareli	10 585	CHP
Antalya	10 528	CHP
Çanakkale	10 496	CHP
Muğla	10 268	CHP
Sakarya	9 954	AKP
Denizli	9 797	AKP
Manisa	9 694	MHP
Karaman	9 688	AKP
Düzce	9 280	AKP
Tunceli	9 277	TKP

Kaynak: TÜİK veri tabanı ve YSK veri tabanı

Orta sınıfın güçlendiği illerde kaygılar, akşam evde tencere kaynatmaktan öte, iyi eğitim, iyi sağlık, iyi kültürel hizmet gibi unsurlardır. Ota gelir grubundakilerin hiçbir siyasi parti ile kavgası olmayan bir kesimdir. Bu sınıf yaşanan iktisadi erozyon nedeni ile AKP'den vazgeçmiş. Bu kesimin çünkü bir özelliği daha var kurumsallaşmaya ve kurala alışkınlar. Örneğin bu kesimin temsilcisi kim buradaki çoğunluk.

Siz, İzmir Ekonomi Üniversitesinde not dağılımını iki de bir değiştirmeye kalksa rektör, güveniniz kalır mı? Kalmaz. Ama bu ülkede örneğin ocak ayında rektör seçimine ilişkin kanun 3 defa değişti. Aile çalışma ve sosyal bakanının adı bir buçuk ayda 3 defa değişti. Vergi yasalarını ihale yasalarını hiç bahsetmiyorum.

Dolayısıyla bu ülkeye doğrudan yabancı yatırımcılarla ilgili bir sorun var. İlginç olan bir şey söyleyeyim, 2018 yılında Türkiye'ye gelen her 100 dolara karşılık 61 dolar dışarıya çıkmış. Yani ülkemize gelen giden yatırım pek yok. O gelenlerinde onu da söyleyelim yaklaşık olarak 7 milyon dolarlık gelen doğrudan yatırımcının da 5 milyar dolara yakını gayrimenkul yatırımına geldi. Çünkü olağan bir doğrudan yatırım, kurumsal yapılanma ister kural ister. Dolayısıyla Türkiye'nin politik kırılmaları, Türkiye ekonomisindeki krizin ana nedenidir. Bu kırılmalar pozitif dönmeden ekonomi istikrar sağlamak kurtulmakta mümkün değildir.

- **AYLA OĞUŞ BİNATLI:** Ömer Faruk hocaya çok teşekkür ediyoruz. İşsizliğe, özelleştirmelerin yıkıcı sonuçlarına, enflasyona, borçlanmaya dikkat çekti. Ancak vurguyu Türkiye'deki sistem değişikliklerine yaptı ve yaşanan ekonomik sorunları büyük oranda buna bağladı. Sevgili öğrenciler, lütfen Ömer Faruk hocanın bahsettiği ödemeler dengesi bilançosundaki net hata noksan kalemiyle ilgili söylediklerini unutmayın. Bu rakamları

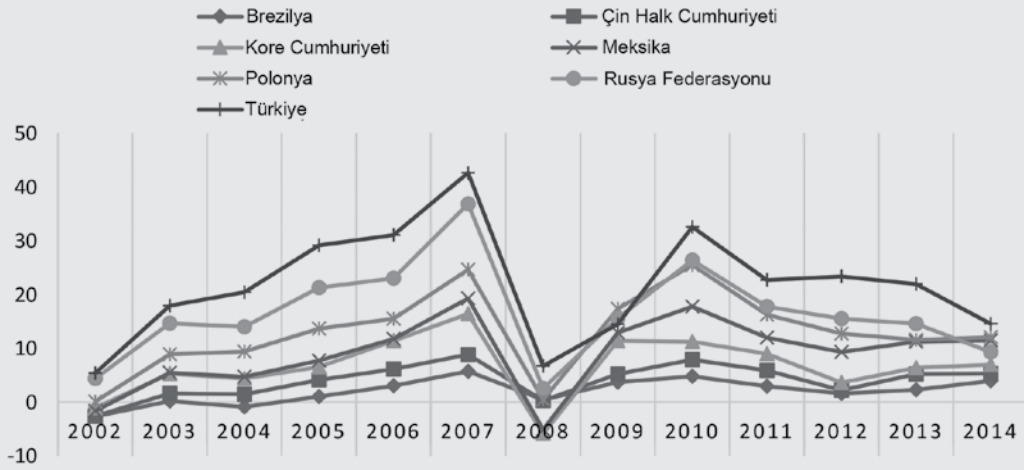
takip edin, bunların sürdürülebilirlik açısından ne anlama geldiğini sorgulayın. Ömer Faruk hoca Merkez Bankası'nın enflasyon hedeflemesi deneyimine değindi. Oğuz Hoca sanırım bu konuyu daha derin bir şekilde inceleyecek. Kendisinden Para Teorisi dersini alan öğrencileri de görüyorum dinleyiciler arasında. Biliyorum planladığımız süreyi biraz aştık. Son sunum için sözü Oğuz Esen'e bırakıyorum.

- **OĞUZ ESEN:** Değerli öğrenciler, değerli katılımcılar sözlerime başlamadan önce hepinizi saygıyla selamlıyorum. Geçen yıl bugünlerde, Nisan ayının sonunda, IMF Türkiye ekonomisiyle ilgili bir rapor yayınladı. Rapor Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durumu şöyle ifade ediyordu "2017 yılında potansiyelinin üzerinde bir büyüme, hedeflerin hayli üstünde bir enflasyon, sürekli artan dış finansman ihtiyacı, kısa vadeli sermaye girişine aşırı bağımlılık, kur riskine aşırı duyarlı şirketler kesimi ve yetersiz döviz rezervleri". IMF'nin bu tespitleri yaptığı dönemde Türkiye ekonomisi 2016'nın 3. çeyreğinde hızlı bir düşüşten sonra 2017'de %7'yi aşan bir oranda büyümüş olmasına rağmen tüm göstergeler krize doğru bir gidişi gösteriyordu. Peki, bu noktaya Türkiye ekonomisi nasıl geldi? Bu sorunun cevabını aramak için merkez bankası politikalarına bakmak istiyorum. Özellikle kriz dönemlerinde herkesin gözü kulağı Merkez Bankası'nda oluyor. Kuşkusuz bu durum finansal serbestlik ortamında merkez bankası politikalarının özellikle kısa dönemde maliye politikalarına göre daha etkili ve önemli olmasından kaynaklanıyor. Doğrudan yatırımlar hariç özel sermaye girişlerini gösteren Şekil 1 ile başlayalım. 2002 yılından itibaren Türkiye'ye (kesikli çizgiler) benzer ülkelerin hayli üzerinde bir sermaye girişi oluyor. Bu durum hem küresel kriz öncesinde hem de küresel kriz sonrasında geçerli.

Bu süreci Merkez Bankası nasıl yönetmiş?

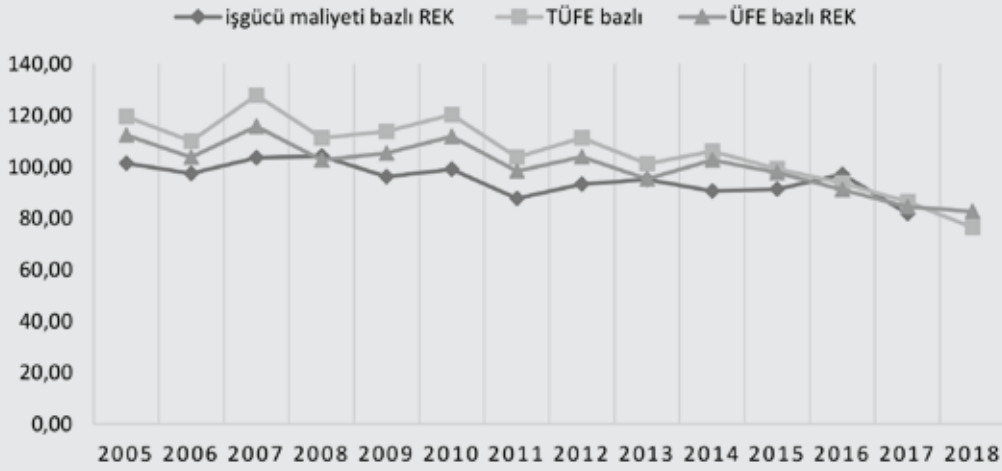
■ Grafik 1: Doğrudan Yatırımlar Hariç Özel Sermaye Girişi % GSYİH

Biraz önce Ömer Faruk bahsetti Merkez Bankası 2002'den başlayarak önce örtük olarak, 2006'dan sonra açık olarak enflasyon hedeflemesi politikası izlemeye başladı. Enflasyon hedeflemesinde tek hedef fiyat istikrarı, tek araçta politika faizi. Kurlara ilişkin herhangi bir şey söylemiyor. Elbette finansal serbestlik ortamında döviz kurunun denetimi zor, faizler bir yandan uluslararası faizlerin üzerinde ve istikrarlı olacak diğer yandan yeterli döviz rezervleri olacak. Merkez Bankası'nın politika dokümanlarına, Para ve Kur Politikası Raporlarına bakıldığında, döviz kurunun ne hedef ne de politika aracı olmadığı sürekli olarak vurgulanıyor. Herhangi bir reel ya da nominal kur hedefinin olmadığı, döviz kuru müdahalelerinin kurlardaki oynaklıklara ilişkin olduğu ve bu müdahalelerinin yansız olduğunun altı çiziliyor. Amacın TL'yi spekülasyon saldırılar-

dan korumak olduğu bu amaçla da döviz rezervlerinin güçlendirileceği ifade ediliyor. Ancak küresel kriz ile bu söylem değişiyor. Fiyat istikrarının tek başına finansal istikrarı sağlamaya yetmediği o nedenle finansal istikrarı sağlayacak makro ihtiyati tedbirlerin alınacağı söyleniyor. Döviz piyasalarına müdahaleden, finansal istikrara, oradan da fiyat istikrarına biçiminde bir nedensellik kuruluyor. Reel efektif döviz kuru ifadesi, reel kurdaki gelişmelerin yakından takip edileceği biçiminde politika belgelerine giriyor. Merkez Bankası'nın döviz politikasının üç unsuru var; döviz müdahaleleri, faiz politikası ve döviz rezervleri. Şekil 2'de TÜFE, ÜFE ve iş gücü maliyeti bazlı reel efektif kurdaki gelişmeler sunulmaktadır. 2012 yılına kadar liranın aşırı değerli olduğu görülüyor.

■ Grafik 2: Reel Efektif Döviz Kuru

Daha sonra TL'deki aşınmalar başlıyor. Peki, Merkez Bankası nasıl müdahale etmiş? Şekil 3'de Merkez Bankasının döviz müdahalesi gösteriliyor. TL'nin aşırı değerli olduğu dönemde Merkez Bankası 50 milyar dolar döviz alırken son 5 yılda 70 milyar döviz satışı yapmış.

■ Grafik 3: Merkez Bankası Döviz Müdahalesi, Milyar Dolar

Merkez Bankasının müdahalesinin yansız olmadığı söylenebilir. Türk Lirasının aşırı değerli olduğu dönemde yeteri kadar müdahale edilmediği, hem sermaye girişlerinin sürekliliğini sağlamak hem de enflasyon hedefine katkı sağlamak amacıyla aşırı değerli bir kur politikasının tercih edildiği ve hep bir kur hedefinin olduğu anlaşılıyor. Ancak bu kur politikası da

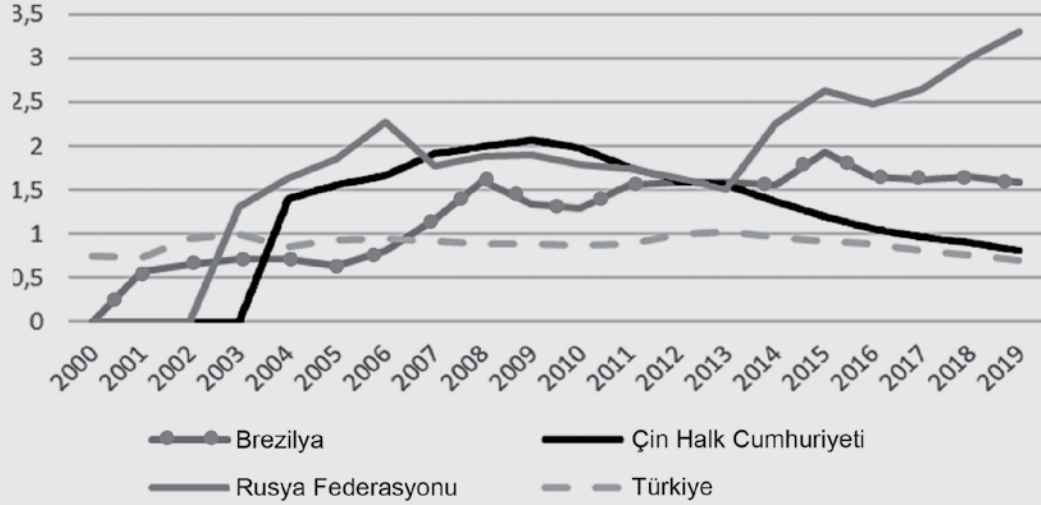
döviz rezervlerinin yetersiz olması sonucunu doğuruyor.

Rezervlerin en yüksek düzeyde olduğu 2010 yılında bile döviz rezervlerinin milli gelire oranı %12'de kalıyor. Hâlbuki bu oran Malezya'da % 50, Polonya'da % 29, İsrail'de % 37 olmuş.

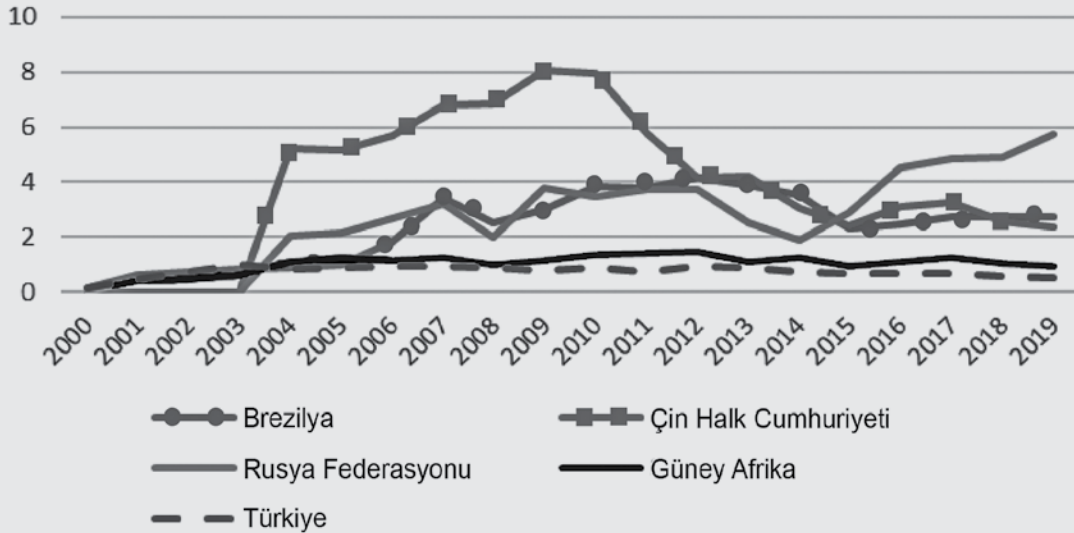
Şekil 4'de IMF'nin hesapladığı rezerv yeterlilik oranı görüyorsunuz, kesik çizgili ile temsil

edilen Türkiye'deki döviz rezerv yeterlilik oranı sürekli olarak düşük seyretmiş, döviz rezervlerin kısa vadeli borç oranı da yine benzer ülkelere göre yetersiz kalmış.

■ Grafik 4: Döviz Rezervleri Yeterlilik Oranı

■ Grafik 5: Döviz Rezervlerinin Kısa Vadeli Borçlara Oranı

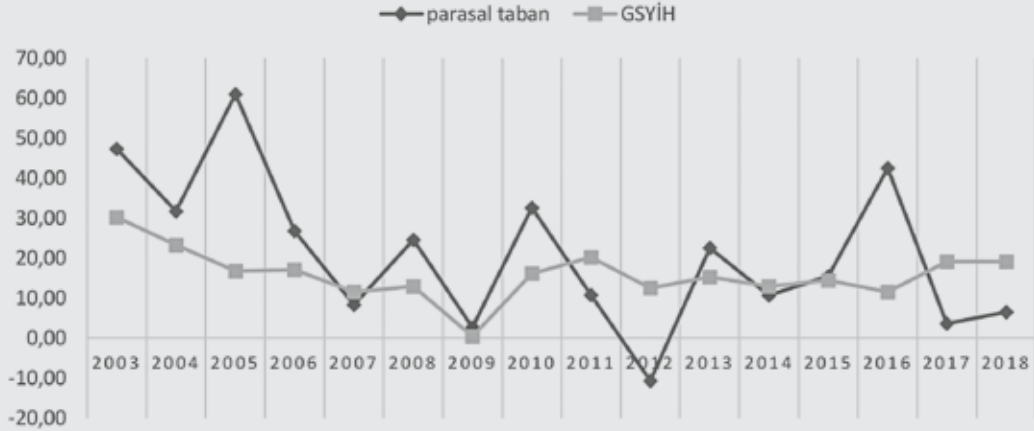
Buna uygun bir para politikası izlenmiş, parasal tabanın belirleyicisi TL'nin aşırı değerli olduğu dönemde dış varlıklar olmuş.

■ Grafik 6: Parasal Taban, İç Varlıklar, Dış Varlıklar

Şekil 7 parasal tabanın ve nominal gayri safi milli hasılanın yıllık değişimini gösteriyor. 2012 ve 2017 hariç parasal taban ve GSYİH arasındaki fark hep pozitif olarak gerçekleşmiş. Böyle yapılarak, pozitif fark ile sermaye girişlerinin sürekliliğini sağlayacak istikrarlı bir faiz politikasının sinyali verilmiş.

■ Grafik 7: Parasal Taban ve Nominal GSYİH'nin Yıllık Değişme Oranı

Peki, bundan sonra ne olabilir? Önümüzde üç tane yol olduğunu düşünüyorum. Birinci yol mevcut politikaların bu şekilde devam etmesi, ikincisi IMF programı, üçüncüsü de Türkiye ekonomisinin bir krizden diğerine savrulmasını önleyecek yeni bir programın tasarlanması, bunun için programın temel unsurlarının belirlenmesi. İkincisinden başlayalım: IMF programı. Konuşmamın başında

sözünü ettiğim rapor olası bir IMF programı konusunda önemli ipuçları veriyor. Maaş ve ücretlerde geriye doğru endekslemenin kaldırılması, asgari ücret artışlarının enflasyon beklentisine ya da verimliliğe bağlanması, KDV indirim ve istisnalarının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi, gelir vergisinin artırılması, devlet garantili yatırımların denetim altına alınması, transfer

ve sübvansiyonlarda kesintiler. Şimdi bu IMF programı uygulanırsa IMF hedef olarak %1'lik faiz dışı fazla öneriyor 2019 yılı için. Bu hedefe nasıl ulaşılabileceği de ayrıntılı biçimde gösteriliyor. IMF'in hesapladığı mali çoğaltan katsayısı 0,9-1,7 arasında değişiyor. Yüzde 1'lik faiz dışı fazla her yıl büyümeden en az % 1 en fazla %1,7'lik bir fedakârlık yapılacağı anlamına geliyor. Ayrıca makro ihtiyati önlemlerin artık talep yönetimi aracı olarak değil finansal riskleri sınırlamak için kullanılması uyarısında bulunuyor.

Bilindiği gibi Arjantin IMF programı uygulanıyor. Enflasyonu hızla aşağıya çekmek için geçici bir süre enflasyon hedeflemesinden vazgeçilerek parasal taban hedeflemesine geçildi. Bu Türkiye'de bu daha önce denendi. 1999 yılındaki enflasyonu düşürme programında iç varlıklar sabitlenmiş ve parasal taban artışı sadece dış varlık artışına bağlanmıştı.

Bir IMF programı uygulanırsa programın daraltıcı olacağı ve daraltıcı etkilerin kaçınılmaz olarak uzun süreceğini kolaylıkla öngörebilir. Ama daha da önemlisi programın odağında sıkı bir maliye politikasının olacağı anlaşılıyor. Ancak bugün yaşadığımız sorunlar Türkiye'nin sıkı maliye politikası izlediği dönemlerde birikti. Yani ben sadece buraya odaklanmanın bugün Türkiye ekonomisinin yaşadığı sorunları çözmeye yetmeyeceği düşüncesindeyim.

Carlos Pereira, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki en önemli farkın artık dövizle borçlanma ile kendi parasıyla borçlanma olduğu görüşünde. Dövizle borçlanan ülkelerin, eğer rekabetçi kur politikaları izlemiyorlarsa, bir krizden çıkıp bir başka krize girmeleri kaçınılmaz olacaktır. Sermaye girişlerinin sürekliliğini sağlamaya odaklı para ve kur politikalarının Türkiye ekonomisini krizlerden koruyamadığı gibi yeni krizler için uygun bir ortam yarattığı ortadadır. Kuşkusuz bugünkü finansal sistem içinde sadece böyle bir para ve

kur politikası izlemenin çeşitli zorlukları olabilir. O nedenle sermaye denetimlerini içeren paketin diğer bileşenleri üzerinde de düşünülmesi gerekir. Hepinizi tekrar saygı ile selamlıyorum.

- **AYLA OĞUŞ BİNATLI:** Oğuz hocaya çok teşekkür ediyoruz. Merkez Bankası politikaları tabii hep gündemimizde ama özellikle son günlerde yine döviz kurundaki gelişmelere bağlı olarak atılan sıra dışı adımlar ve bunların yarattığı ekonomik sonuçlar Merkez Bankasını her zamankinden daha fazla konuşulmasına neden olmuştu. Londra'da gecelik swap faizinin seçimden iki gün önce yüzde 1300 gibi seviyeler ulaşması, birçoğumuzu hemen 2001 krizi günlerine götürdü. Bunlar tabii çok sıra dışı şeyler. Bu tür rakamlar normal seyrindeki bir ekonomide görülmeyecek rakamlar. Bir taraf bu kadar sıkıştırsa başka bir yerde mutlaka patlak verir. Nitekim bunu izleyen süreçte borsadaki düşüşler ve Türk lirasının değer kaybetmeye devam etmesi. Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak ekonomide yeni bir reform programı açıklayacak haftaya. Aslında ne dışarıda ne içeride beklentiler fazla yüksek değil. Buradaki sunumlardan sonra şahsen benim beklentilerim iyice azaldı. Türkiye ekonomisinin palyatif çözümlerle gidebileceği daha iyi bir nokta yok. Gereken sancılı adımları atacak bir irade var mı? İstanbul seçim sürecinin uzaması bu konuda da endişeleri artırıyor. Öyle anlaşılıyor ki ekonomiyi konuşmaya daha uzun süre devam edeceğiz. Konuklarımıza bize zaman ayırdıkları ve değerli görüşleri için teşekkür ediyoruz. İktisat ve Toplum Dergisine İzmir Ekonomi Üniversitesi'nde gerçekleştirdiğimiz bu etkinliğe verdikleri destek için minnettarız. Panelimizi burada sonlandırıyoruz.

Son Notlar

1. Konumuzla doğrudan alakası yok ama burada öğrenci arkadaşlar da olduğu için kısaca vurgulamak istiyorum. Kurun hızla yükseldiği dönemde bana, "bundan daha saçma bir

şey duymadım” diye düşündüren bir söylem vardı. “Efendim sanki her şey dolarla mı oluyor? Dolarla hiç alakası olmayan şeyleri de daha yüksek fiyata satmaya başladılar” lafları ve kur artışı sonrası yaşanan fiyat artışlarının komplo olduğunu, zamların bir yerlerden alınan emirlerle yapıldığını ima eden tuhaf iddialar vardı. Bu iddiaların ne kadar anlamsız olduğunu görmek için mesela kendi hesabına çalışan bir berberi düşünün. “Bu berberin makası var, dükkânı da var; dolarla hiçbir işi

yok, saç tıraşı fiyatlarını artırmaması gerek,” denemez. Bu adam dükkânında doğal gazla ısıtıyor, elektrik tüketiyor; dolar arttıkça bunların fiyatı artıyor. Bu adamın, fiyatları kur yükseldiği için yükselmiş olan ürünleri satın alıp evine yiyecek götürmesi lazım. Evine gitmek için otobüse biniyorsa, otomobilini kullanıyorsa, artan ulaşım maliyetlerine katlanması lazım. Bu adamın her şeyin maliyeti kura paralel olarak artarken, saç tıraşının fiyatını artırmadan yaşaması imkânsız olurdu.

Cennetimden Bakarken Alice Sebold

Kahramanımız Susie Salmon’la ilk karşılaştığımızda o artık cennettedir. On dört yaşında bir cinayete kurban giden genç kız, bu yeni ama yabancı yerden aşağıya bakarken capcanlı sesiyle hem tüyler ürpertici hem de umut dolu bir öykü anlatıyor.

Cennetimden Bakarken (The Lovely Bones) aydınlık, şaşırtıcı ve kederin içindeki umudu ortaya çıkaran bir roman. Parlak yeni bir yazarın ellerinden, bir ailenin karşılaşabileceği en korkunç olaylardan birinin öyküsü.

Gizemli ve hatta komik bir aşkın, unutuşun ve hatıranın, hüznün ve mutluluğun, cennet ve toprağın, suç ve cezanın ama her şeyden çok sevginin romanı.